

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju

**ULOGA SOCIOEKONOMSKOG STATUSA OBITELJI U
OBJAŠNJENJU INTERNALIZIRANIH I
EKSTERNALIZIRANIH PROBLEMA I ŠKOLSKOG
USPJEHA KOD MLAĐIH ADOLESCENATA**

Diplomski rad

Lucija Škrokov

Doc.dr.sc. Ana Slišković

Zadar, 2014.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
1.1. <i>Socioekonomski status</i>	1
1.2. <i>Odnos socioekonomskog statusa s internaliziranim i eksternaliziranim problemima adolescenata</i>	3
1.3. <i>Odnos socioekonomskog statusa i školskog uspjeha adolescenata</i>	7
1.4. <i>Spolne razlike u internaliziranim i eksternaliziranim problemima te školskom uspjehu adolescenata</i>	10
1.5. <i>Odnos sredine u kojoj adolescent živi s internaliziranim i eksternaliziranim problemima te školskim uspjehom</i>	12
2. Polazište i cilj istraživanja	14
3. Problemi	15
4. Hipoteze	15
5. Metoda	16
5.1. <i>Ispitanici</i>	16
5.2. <i>Mjerni instrumenti</i>	17
5.3. <i>Postupak</i>	18
6. Rezultati	19
7. Rasprava	35
7.1. <i>Kritički osvrt na provedeno istraživanje</i>	44
8. Zaključci	45
9. Literatura	46
10. Prilozi	52

Uloga socioekonomskog statusa obitelji u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha kod mladih adolescenata

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je utvrditi ulogu nekih demografskih karakteristika, obilježja obitelji i pokazatelja socioekonomskog statusa obitelji u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha kod mladih adolescenata. Također, provjerilo se ima li spol moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa između sredine u kojoj adolescent živi, broja braće i sestara i indikatora socioekonomskog statusa s jedne strane te internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha s druge strane. U ispitivanju je sudjelovalo 223 ispitanika (103 (46.19%) dječaka i 116 (52.02%) djevojčica), učenika sedmih i osmih razreda iz urbanih i ruralnih sredina, prosječne dobi od 13 godina ($M=13.75$, $SD=0.66$). Od mjernih instrumenata korišten je *Upitnik demografskih karakteristika, obilježja obitelji i indikatora socioekonomskog statusa obitelji* osmišljen za potrebe ovog istraživanja te *Skala samoprocjene ponašanja mladih- YSR* (Achenbach i Rescorla, 2001). Značajnim prediktorima internaliziranih problema pokazali su se spol i obrazovanje majke. Djevojčice i oni adolescenti čije su majke obrazovanije izvještavali su o višoj razini internaliziranih problema. Jedini značajni prediktor eksternaliziranih problema bila je procjena materijalnih prilika, odnosno o višoj razini eksternaliziranih problema izvještavali su adolescenti koji su svoje materijalne prilike procijenili lošijima. Značajnim prediktorima školskog uspjeha pokazali su se spol te nezaposlenost majke i oca. Bolji školski uspjeh imale su djevojčice te učenici čiji su roditelji stalno zaposleni. Analizama na poduzorcima dječaka i djevojčica utvrđeni su različiti odnosi demografskih karakteristika i pokazatelja socioekonomskog statusa obitelji u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha, odnosno potvrđena je moderatorska uloga spola.

Ključne riječi: internalizirani i eksternalizirani problemi, školski uspjeh, socioekonomski status, rana adolescencija

The role of socioeconomic status of the family in the explanation of internalizing and externalizing problems and school achievement of young adolescents

Summary

The main aim of this study was to examine the role of different demographic and family characteristics and indicators of socioeconomic status of the family in the explanation of internalizing and externalizing problems and academic success of young adolescents. Additional aim was to examine the moderator role of gender in explaining the relationship between the area in which the adolescent lives, number of siblings and indicators of socioeconomic status on the one hand, and internalizing and externalizing problems and academic success on the other. The study was conducted on a sample of 223 subjects (103 (46.19%) boys and 116 (52.02%) girls), seventh and eighth grade students from urban and rural areas, average age of 13 years ($M=13.75$, $SD=0.66$). Subjects were asked to complete *Demographic and family characteristics and indicators of socioeconomic status questionnaire*, designed for the purposes of this research, and *Youth self-report-YSR* (Achenbach and Rescorla, 2001). Significant predictors of internalizing problems were found to be gender and mother education level. Girls, and those adolescents whose mothers were more educated reported a higher levels of internalizing problems. Only significant predictor for externalizing problems was the assessment of material conditions. Adolescents who reported worse financial situation had higher levels of externalizing problems. Significant predictors of school success proved to be gender and unemployment of mother and father. Girls and adolescents whose parents are employed full-time had better school success. Analyses on subsamples of boys and girls found different relationships between demographic characteristics and indicators of socioeconomic status of the family and internalizing and externalizing problems and academic success, i.e. the moderator role of gender was confirmed.

Keywords: internalizing and externalizing problems, school achievement, socioeconomic status, early adolescence

1. Uvod

Adolescencija je razdoblje između početka puberteta i odrasle dobi u kojem razlikujemo tri stadija: rana adolescencija (od 10/11 do 14 godina), srednja (od 15 do 17 godina) i kasna adolescencija (od 18 do 20 godina i dulje) (Lacković-Grgin, 2005). Često se smatra emocionalno vrlo intenzivnim i nerijetko stresnim razdobljem. Iako većina mladih izađe iz adolescencije bez ozbiljnih teškoća, značajan broj mladih ne može se suočiti sa svim izazovima. Kod njih se mogu javiti emocionalni problemi koji, ako se ne uoče na vrijeme, mogu imati pogubne posljedice na njihovo buduće mentalno, pa i fizičko zdravlje. Zbog razvojnog značaja adolescencije, psihosocijalno funkcioniranje i prilagodba adolescenata tema su brojnih istraživanja. Budući da je psihosocijalno funkcioniranje adolescenata uzrokovano složenom interakcijom osobina adolescenata te čimbenicima vezanim uz obitelj i roditelje, vršnjake, ali i širu zajednicu, ova istraživanja pokrivaju širok raspon tema. Jedna od tema koja se često istražuje je odnos socioekonomskih indikatora i funkcioniranja adolescenata (Ajduković i Rajhvajn Bulat, 2012). Rezultati većine istraživanja pokazuju da je socioekonomski status obitelji povezan sa zdravljem te kognitivnim i socioemocionalnim ishodima kod djece i to već od najranije dobi (npr. Bradley i Corwyn, 2002; Gallo i Matthews, 2003; Nuru-Jeter, Sarsour, Jutte i Boyce, 2010; van Oort, van der Ende, Wadsworth, Verhulst i Achenbach, 2011). Također, nizak socioekonomski status obitelji može kod adolescenata dovesti do niza negativnih ishoda među kojima je i lošiji školski uspjeh. Razumijevanje mehanizama povezanosti između niskog socioekonomskog statusa obitelji i dječje i adolescentne psihopatologije može doprinijeti razumijevanju etiologije problema mentalnog zdravlja te poboljšati preventivne strategije kojima bi se spriječile daljnje posljedice tih problema (Bøe, Øverland, Lundervold i Hysing, 2012).

1.1. Socioekonomski status

Socioekonomski status (SES) je jedan od najčešće istraživanih konstrukata u društvenim znanostima. Interes istraživača za SES nije jenjavao godinama iako nikada nije postignut konsenzus što on zapravo predstavlja. Prema nekim autorima (npr. Krieger, Williams i Moss, 1997; Lynch i Kaplan, 2000, prema Gallo i Mathews, 2003) SES predstavlja mjeru definiranu razinom resursa ili prestiža u odnosu na druge. Mjeri se na različite načine, najčešće preko prihoda, stupnja obrazovanja, zanimanja ili statusa na radnom mjestu. Mjere zasnovane na resursima odnose se na materijalnu i društvenu

imovinu, prihode te stupanj obrazovanja (Gallo i Mathews, 2003). Iako postoji generalni zaključak da prihodi, stupanj obrazovanja i zanimanje zajedno bolje reprezentiraju SES nego svaka od navedenih mjera zasebno, istraživači se ipak ne mogu složiti oko nekih pitanja. Prvo je pitanje kako najbolje složiti skupinu pokazatelja SES-a. Nadalje, upitno je treba li prilikom ispitivanja povezanosti mentalnog zdravlja sa SES-om koristiti kompozit ili svaki pokazatelj posebno. Konačno, postavlja se pitanje kako najbolje izmjeriti svaku komponentu SES-a (Bradley i Corwin, 2002). U istraživanjima u čijem je fokusu veza SES-a i mentalnog zdravlja kao pokazatelji SES-a najčešće se koriste prihodi, stupanj obrazovanja te radni status. Ti pokazatelji su međusobno povezani, ali se ne preklapaju u potpunosti. Štoviše, mogu utjecati na mentalno zdravlje različitim putevima. Također, svaki od pokazatelja povezan je s određenim prednostima i nedostacima za istraživanje. Primjerice, na pitanja o приходима, često se daju nepotpuni ili iskrivljeni odgovori. Nadalje, mjera radnog statusa nije prikladna za pojedince koji ne rade zbog umirovljenja ili bolesti te za kućanice ili njegovateljice. Osim toga, neki indikatori SES-a su stabilni kroz vrijeme, dok drugi imaju tendenciju bržeg mijenjanja. Tako je, na primjer, obrazovanje relativno stabilno dok se prihodi mogu značajno mijenjati pogotovo u razdobljima krize i slično. Uzimajući u obzir sve navedeno, indikatore SES-a u istraživanju treba birati ovisno o specifičnim istraživačkim pitanjima i populaciji koja se ispituje (Gallo i Matthews, 2003).

Razlog velikog interesa istraživača za socioekonomski status je veliki utjecaj kojeg ima na opće funkcioniranje pojedinca. Poznato je da pojedinci višeg SES-a imaju bolje fizičko i mentalno zdravlje od pojedinaca nižeg SES-a. Pojedinci s nižim socioekonomskim statusom izvještavaju o većoj izloženosti stresnim životnim događajima i o jačem utjecaju tih događaja na fizičko i mentalno zdravlje od pojedinaca višeg SES-a. Kao moguće objašnjenje veze između SES-a i zdravlja navodi se različita izloženost stresu kao funkcija SES-a (Lupien, King, Meaney i McEwen, 2000). Nizak SES pojačava osjetljivost pojedinca i povećava vjerojatnost nastanka kroničnog stresa. Osim što predstavlja stalni izvor frustracije i demoralizacije, kronični stres utječe na pojedinca tako što ga čini ranjivijim i osjetljivijim na svakodnevne stresne situacije, ali i stvara okolnosti u kojoj se iste češće pojavljuju (Attar, Guerra i Tolan, 1994, prema Wadsworth, Raviv, Compas, i Connor-Smith, 2005).

1.2. Odnos socioekonomskog statusa s internaliziranim i eksternaliziranim problemima adolescenata

Veza između SES-a i mentalnog zdravlja te općeg funkcioniranja pojedinca počinje već u najranijoj dobi. SES obitelji može biti osobito važan za mentalno zdravlje djece i adolescenata upravo zbog velikog značaja obitelji u tim razvojnim periodima. Obiteljski SES može utjecati na djetetov razvoj tako što utječe na psihološko funkcioniranje roditelja pa tako i na razne aspekte odgoja. Isto tako, obiteljski SES određuje okruženje u kojem dijete odrasta poput škole, susjedstva i prijatelja. Kao što je već prije navedeno, veza između niskog SES-a i narušenog mentalnog zdravlja kod djece i adolescenata potvrđena je u mnogobrojnim istraživanjima no, postoje i neka istraživanja u kojima nije pronađena povezanost između ekonomskih i psihičkih teškoća (Conger, Conger i Elder, 1997; Conger, Ge, Elder, Lorenz i Simons, 1994; McLoyd i sur., 1994; McLoyd i Wilson, 1990, 1991) ili je pronađena samo za neke aspekte mentalnog zdravlja (Lempers, Clark-Lempers i Simons, 1989, prema Barrera i sur., 2002). Postoji nekoliko mogućih metodoloških objašnjenja za takve rezultate kao primjerice neadekvatno uzorkovanje ili procjena SES-a, odnosno različiti pristupi u procjeni SES-a. Neki autori tvrde da i ne postoji jaka izravna veza između SES-a i mentalnog zdravlja jer se taj utjecaj odvija posredno, preko utjecaja na roditeljstvo i obiteljsko ozračje i okruženje (Conger i sur., 1997; Hanson, McLanahan i Thomson, 1997; McLoyd i sur., 1994., prema Barrera i sur. 2002). Tako postoji pretpostavka da ekonomski problemi utječu na razna roditeljska ponašanja poput discipliniranja, dosljednosti, kažnjavanja i iskazivanja topline. Prema tome, ekonomski problemi mogli bi ometati sposobnost roditelja da adekvatno reguliraju navedena ponašanja. Postoji i pretpostavka da financijske poteškoće povećavaju psihološku tjeskobu roditelja te tim putem utječu na mentalno zdravlje djece. Rezultati istraživanja kojeg su proveli Ge i suradnici (1992) pokazali su da ekonomski stres ima direktan utjecaj na bračne odnose, koji onda utječu na odnos između roditelja i djeteta. Negativni osjećaji koji se javljaju u odnosu između roditelja i djeteta povećavaju djetetov psihološki stres.

Osim utjecaja na roditelje i roditeljstvo, obiteljski SES može utjecati na mentalno zdravlje djece stvarajući stresne uvjete i izvan obiteljske sfere koji također utječu na razvoj. Tu se ubrajaju odnosi s vršnjacima, škola i susjedstvo. Teoretičari i istraživači ističu da su djeca koja odrastaju u siromašnijem okruženju suočena s pomanjkanjem razvojno poticajnih resursa te da su više izložena kako proksimalnim tako i distalnim stresorima (Dearing, 2008).

Osim samih indikatora SES-a, u relaciji sa problemima adolescenata mogu biti i neka obilježja obitelji kao što je broj braće i sestara. Pregledom dosadašnjih istraživanja, nije uočeno korištenje mjere broja braće i sestara u istraživanjima na adolescentnoj populaciji, pogotovo u vezi sa emocionalnim i ponašajnim problemima. Dosadašnja istraživanja većinom su se usmjeravala na samu kvalitetu odnosa između braće i sestara u djetinjstvu i adolescenciji, a najčešće istraživani konstrukti bili su prisnost, konflikti, rivalstvo te percepcija statusa i moći (Jurkin, 2013). Sam broj braće i sestara, mogao bi biti povezan sa problemima adolescenata direktno, ali i indirektno putem povezanosti s indikatorima SES-a obitelji.

Amone-P'Olak i suradnici (2009) navode kako je većina dotadašnjih istraživanja bila usmjerena na odnos SES-a i mentalnog zdravlja djece i adolescenata općenito, bez uzimanja u obzir mogućnosti da SES može utjecati različito na različite grupe ili dimenzije problema. Istraživanja o različitosti utjecaja SES-a na mentalno zdravlje mogu rasvijetliti etiologiju različitih problema, ali i pružiti osnovu za prevenciju i intervenciju.

Prema izvještajima roditelja, učitelja i same djece, djeca slabijeg SES-a imaju veću vjerojatnost nastanka socioemocionalnih poteškoća na dva velika područja. Prvo su eksternalizirani problemi kao agresivnost, destruktivna ponašanja i hiperaktivnost, a drugo internalizirani problemi kao anksioznost i depresija (Dearing, 2008). Pri tome su socioekonomski indikatori (siromaštvo, nezaposlenost, obrazovni status roditelja) bolji prediktori eksternaliziranih nego internaliziranih problema (Bradley i Corwyn, 2002), a veličina te veze povećava se s dobi djeteta.

Internalizirani ili pasivni problemi kod djece i mladih su teže uočljivi i teže dostupni opažanju okoline. Odnose se na ponašanja koja su pretjerano kontrolirajuća i usmjerena prema sebi (npr. simptomi depresije i anksioznosti, povlačenje i zatvaranje u sebe, beživotnost) (Novak i Bašić, 2008). O internaliziranim problemima govori se u slučajevima kada pate sama djeca, npr. anksiozno dijete koje muče strahovi ili krivnja, a općenito se dobro ponaša (Macuka, 2008).

Korijeni nastanka internaliziranih poremećaja mogu se naći već u najranijoj dobi uzimajući u obzir Bowlbyjevu teoriju privrženosti i ranu interakciju dijete-roditelj. Ostali važni čimbenici mogu biti neke karakteristike djeteta (ponašajna zakočenost, povučenost, nisko samopoštovanje), ponašanje roditelja (anksiozni i vrlo nesigurni roditelji, prezaštitnički roditeljski stil, nasilje u obitelji i/ili konflikti roditelja, prisutnost

psihopatologije kod roditelja, zanemarivanje), te neki okolinski faktori (stresni životni događaji, siromaštvo, odbacivanje od strane vršnjaka). Generalno, sva se istraživanja slažu da su internalizirani poremećaji vezani uz lošije veze s drugima, loš školski uspjeh i nižu razinu općeg funkcioniranja (Novak i Bašić, 2008).

Internalizirani problemi koji su orijentirani prema unutra češći su kod djece koja imaju problema u emocionalnoj regulaciji, pa takva djeca češće iskazuju depresivna raspoloženja, plaču te neadekvatno reagiraju na frustraciju. Također, ona manifestiraju više negativnih emocija tuge, bijesa, srama, stidljivosti, manjak adekvatnih načina reagiranja te visoku razinu inhibicije ponašanja (Macuka, 2008).

Eksternalizirane ili aktivne probleme obilježava nedovoljno kontrolirano te prema drugima usmjereno ponašanje (Mihić i Bašić, 2008). Probleme eksternaliziranoga tipa često određuje ljutnja, neprijateljstvo te nepoštivanje socijalnih vrijednosti, koje se očituju u ponašanjima kao što su krađa, laganje i otimanje (Macuka, Smojver-Ažić i Burić, 2012). Kod adolescenata s takvim oblicima ponašanja često se javljaju teškoće u prihvatanju autoriteta što dovodi do povećanih sukoba s roditeljima i drugim odraslima.

Čimbenici eksternaliziranih problema mogu biti različiti, a moguće ih je svrstati u tri skupine: individualni, obiteljski i okolinski. Neki od individualnih čimbenika su slaba kontrola ponašanja, impulzivnost, iskrivljena samoevaluacija te nedovoljna razvijenost interpersonalnih vještina i socijalno-kognitivnog procesiranja. Od obiteljskih čimbenika, to su stresni obiteljski događaji, nizak socioekonomski status, nasilje u obitelji i/ili konflikti roditelja, prisutnost depresije kod majke i asocijalna/antisocijalna ponašanja roditelja. Od okolinskih čimbenika na razvoj eksternaliziranih problema mogu utjecati negativne životne okolnosti, visoka razina nasilničkog ponašanja u susjedstvu, odbacivanje od strane vršnjaka te iskazivanje moći od strane drugih osoba u okruženju (Mihić i Bašić, 2008).

Procjeni emocionalnih i bihevioralnih problema djece i adolescenata danas se pristupa na vrlo složen način. Istraživanja, ali i samo iskustvo govore da su djeca i mladi izloženi puno većim pritiscima nego nekoliko desetljeća unatrag, što je jedan od mogućih razloga porasta psihopatologije (Rudan, Begovac, Szirovicza, Filipović i Skočić, 2005). U istraživanju problema kod djece i adolescenata javljaju se i određene poteškoće u klasifikaciji simptoma. Dječji emocionalni problemi i poremećaji ponašanja često su prikriveni razvojnim promjenama, što otežava prepoznavanje i pravodobnu intervenciju (Macuka, 2008). Osobitost dječje i adolescentne psihijatrije/psihopatologije je i u postojanju

većeg broja izvora informacija prilikom dijagnostičke procjene. Najčešće se koriste informacije dobivene od roditelja i same djece/adolescenata. No, često se informacije prikupljaju i od nastavnika, odgojitelja, rodbine itd. Takav multi-informacijski pristup dijagnostičkoj procjeni omogućuje skup različitih važnih podataka koji se zatim zaokružuju u jednu cjelinu za svako pojedino dijete/adolescenta (Begovac, Rudan, Skočić, Filipović i Szirovicza, 2004). No, treba naglasiti da se upotreba više nezavisnih mjera problema (od djece, roditelja i nastavnika) preporuča kod mlađe populacije dok se za adolescente smatra da predstavljaju najbolji izvor podataka o vlastitu ponašanju i doživljavanju, što potvrđuju i niske povezanosti između samoprocjena adolescenata i procjena drugih npr. roditelja (Macuka, 2011., prema Macuka i sur., 2012).

Pojavnost teškoća i problema kod djece i adolescenata vrlo je raznolika, stoga su razvijeni različiti sustavi njihove klasifikacije. Dijagnostički sustavi procjene psihopatologije definiraju psihopatologiju u smislu kategorija. Odnosno, procjenjuje se zadovoljava li ili ne pojedinac kriterije za određeni poremećaj. Najpoznatiji primjer takvog sustava je DSM-IV. Nedostatak DSM-IV klasifikacije jest nemogućnost da se obuhvati razvojna dimenzija pojedinoga poremećaja što je posebno važno kada se razmatra psihopatologija djece i adolescenata. Naime, simptomatska slika poremećaja mijenja se s dobi. Tako su, primjerice, kod anksioznog poremećaja zbog separacije mala djeca vrlo zabrinuta, dok se starija djeca žale na tjelesne poteškoće tijekom vremena provedenog u školi i nesklona su odlasku u školu (Wenar, 2003., prema Macuka, 2008). Nasuprot tome, empirijski sustavi procjenjuju psihopatologiju na dimenzijama (Achenbach, 2008). Jedan od poznatijih takvih sustava je Achenbachov multivarijatan pristup (Rescorla, 2005). Kod istraživanja djece i adolescenata uglavnom se naglašava dimenzionalno razmatranje jer se djeca rijetko uklapaju u jednu dijagnostičku kategoriju. Veći broj pojedinih psihopatoloških fenomena može se poredati na dimenziji internalizacije – eksternalizacije (Macuka, 2008). Iako su neki od problema isključivo ili primarno internalizirani, odnosno eksternalizirani, oni se uvelike preklapaju (Leadbeater, Kuperminc, Blatt i Hertzog, 1999; van Lier i sur., 2012). Velik broj djece i adolescenata s eksternaliziranim problemima pokazuju i internalizirane probleme. Tako Achenbach i Rescorla (2001) govore o korelaciji $r=.50$ između internaliziranih i eksternaliziranih problema u općoj populaciji.

Posebno važno pitanje kojim se bave istraživači u području dječje i adolescentne psihopatologije je kako otkriti pojedince s emocionalnim problemima i problemima u ponašanju. U te svrhe koriste se različite metode procjene. Jedan od široko prihvaćenih

pristupa je empirijski pristup koji koristi standardizirane instrumente procjene. Achenbachovi upitnici, od kojih je jedan korišten u ovom istraživanju, jedni su od najčešće korištenih u te svrhe (Rudan i sur., 2005). Njihovom primjenom mogu se dobiti podatci na dvije dimenzije (internalizirani i eksternalizirani problemi), ali i osam sindroma. Sindromi su određeni kao povučенost, anksioznost/depresivnost, tjelesne poteškoće, socijalni problemi, problemi mišljenja, problemi pažnje, kršenje pravila (delinkventno ponašanje) i agresivno ponašanje (Achenbach, 2010). Prva tri sindroma spadaju u skupinu internaliziranih, a posljednja dva u skupinu eksternaliziranih problema. Ovakav pristup naziva se još i *bottom-up* pristup zato što su sindromi statistički izvedeni iz problema koji imaju tendenciju zajedničkog pojavljivanja (Rescorla, 2005).

Na osnovi Achenbachovog multivarijatnoga pristupa dobiva se uvid u kontinuitet unutar poremećaja (dimenzijski pristup), a broj simptoma mjerilo je težine. Na primjer, može se reći je li neko dijete depresivnije od zdrave populacije, a može se dati i točna vrijednost stupnja smetnje (Macuka, 2008).

1.3. Odnos socioekonomskog statusa i školskog uspjeha

Pod školskim uspjehom podrazumijeva se uspješan razvoj osnovnih životnih vještina, savladavanje školskih sadržaja, te prilagođavanje učenika socijalnoj sredini (Zloković, 1998, McCoy i sur., 2005, Beabout, 2006, prema Mikas, 2012). Uz ostale pokazatelje školskog uspjeha, opći školski uspjeh i zaključne ocjene iz pojedinih predmeta predstavljaju osnovnu mjeru i odraz izvršavanja zadaća i kakvoće rada učenika tijekom školske godine (Jokić i Ristić Dedić, 2010). U istraživanju obrazovnih uspjeha jedno od pitanja je u kojoj mjeri i na osnovi kojih osobina učenika, obilježja obitelji, škole ili šire socijalne okoline možemo predvidjeti školski uspjeh (Babarović, Burušić i Šakić, 2010). Prediktori školskog uspjeha su mnogobrojni, a najčešće ih se može svrstati u tri veće skupine: individualni, obiteljski i okolinski.

Od obilježja obitelji kao najbolji prediktor školskog uspjeha u velikom broju istraživanja pokazao se socioekonomski status obitelji (SES). U različitim istraživanjima povezanosti školskog uspjeha i obiteljskog SES-a korištene su različite mjere, poput obrazovanja i radnog statusa roditelja, prihoda obitelji, položaja obitelji na društvenoj ljestvici i slično, koje su u relativno visokoj međusobnoj korelaciji, no rezultati upućuju na jedinstven zaključak. Djeca iz obitelji niskog SES-a postižu lošije rezultate u školi od

prosječnih i onih bolje stojećih, a rezultati dviju metaanaliza pokazali su da se prosječne korelacije SES-a i obrazovnoga postignuća kreću oko 0,30 (Sirin, 2005.; White, 1982, prema Babarović i sur., 2010).

Od ostalih obilježja obitelji, utjecaj na školsko postignuće ima i broj braće i sestara. Rezultati nekih istraživanja ukazuju na lošiji školski uspjeh djece u mnogobrojnim obiteljima (npr. Eijck i De Graaf, 1995.; Jaeger, 2009., prema Matković, 2010). Jedno od objašnjenja nudi teorija smislene obiteljske poticajnosti (Blake, 1981, prema Jurkin, 2013) prema kojoj djeca s više braće i sestara dobiju manje razvojnih poticaja od jedinaca ili djece koja imaju samo jednog brata ili sestru. Pretpostavka jest da roditelji imaju sve manje vremena i manje poticajnih sredstava za svako pojedino dijete u obitelji s više djece.

Uloga roditelja u formiranju obrazovnih aspiracija dugo je istraživana, a rezultati pokazuju kako su socioekonomski status roditelja, roditeljski stilovi te očekivanja povezani sa školskim uspjehom djece. Čini se da SES na školsko postignuće utječe dvojakom, direktno, (preko ekonomske moći), te indirektno, preko roditeljskih postupaka (Klarin, Šimić-Šašić i Proroković). Prema Mayerovom modelu obiteljske investicije (1997., prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) ekonomska moć obitelji utječe na mogućnost kupnje opreme i nastavnih materijala, osiguravanje putovanja, izleta, tečajeva i sličnih oblika dodatnog poučavanja, što onda utječe na kognitivni razvoj, a samim tim i na školsku uspješnost.

Osim ekonomske situacije obitelji, obrazovanje roditelja, kao dodatan indikator SES-a, također utječe na školski uspjeh djece. Povezanost između obrazovnih postignuća roditelja i obrazovnih postignuća djece prilično je snažno dokumentirana nizom empirijskih istraživanja. Ta je veza jasna i postojana, neovisno o istraživanim uzorcima, načinu operacionalizacije istraživačkih varijabli, vrsti i razini kontrole te neovisno o nacionalnim kontekstima u kojima su se istraživanja provodila (Burušić, Babarović i Marković, 2010).

Prijašnja istraživanja tako su pokazala da što su roditelji obrazovaniji i uspješniji u svojoj struci, veće su aspiracije glede obrazovanja njihove djece (Tynkkynen, Vuori i Salmela-Aro, 2012). Djeca koja odrastaju s obrazovnijim roditeljima višeg SES-a imaju veću vjerojatnost susretanja sa razvojno primjerenim knjigama, čitanjem i poticanjem od strane roditelja te akademskim načinom razmišljanja. Također, vjerojatnije je da će se takvi roditelji usmjeriti na razvijanje određenih vještina kod svoje djece, primjerice, da će ih voditi u muzeje, kazališta i sl. Obrazovaniji roditelji su u većoj mogućnosti osigurati bolje mogućnosti obrazovanja te pomagati djetetu u učenju. Također, oni postavljaju veće

zahtjeve pred djetetom, prenose stavove o važnosti školovanja te su više uključeni proces obrazovanja djece (Noack, 2004). Dakle, djeca iz takvih obitelji dobit će više kognitivne stimulacije od svojih roditelja nego djeca iz obitelji nižeg SES-a s manje obrazovanim roditeljima (Tynkkynen i sur., 2012). Istraživanja posebno naglašavaju važnost obrazovanja majke, budući da je ona većinom više od oca uključena u svakodnevne školske aktivnosti. Naime, najčešće su majke te koje kontaktiraju s razrednicima, odlaze na roditeljske sastanke, pomažu djetetu oko raznih zadataka, te češće razgovaraju s njime o problemima vezanim uz školu (Markuš, 2005). Rezultati istraživanja kojeg su proveli Burušić i suradnici (2010) na hrvatskom uzorku osnovnoškolaca pokazuju da je utjecaj majčina obrazovanja na školski uspjeh djece u pravilu nešto veći od očevog.

Prema modelu obiteljskog stresa Congera i suradnika (2002, prema Šimić-Šašić i sur., 2011) slabije ekonomske mogućnosti i roditeljska percepcija istih utječu na emocionalne teškoće roditelja i roditeljske sukobe, što dovodi do promjena roditeljskog stila i odnosa u smislu pomanjkanja topline, a povećanja strogosti prema djeci. Primjerice, roditelji nižeg SES-a češće koriste psihološku kontrolu i više oštrih i kažnjavajućih postupaka. Psihološka kontrola može imati mnoge negativne učinke na dobrobit djeteta, primjerice uzrokovati anksioznost ili nastanak internaliziranih problema što onda može interferirati sa uspjehom u školi (Barber i Harmon, 2002; Joussemet, Landry, i Koestner, 2008, prema Tynkkynen i sur., 2012).

I rezultati istraživanja provedenih na hrvatskim uzorcima također pokazuju povezanost obiteljskog SES-a uključujući i obrazovanje roditelja sa školskim postignućima učenika. Tako su rezultati projekta vanjskog vrednovanja obrazovnih postignuća u hrvatskim osnovnim školama provedenog u školskoj godini 2007./08., pokazali da su od različitih analiziranih čimbenika spol i obrazovni status roditelja najbolji prediktori rezultata učenika osmih razreda na standardiziranim vanjskim provjerama znanja i sposobnosti iz nekoliko predmeta (Babarović, Burušić i Šakić, 2009). Rezultati PISA istraživanja iz 2006. godine u kojem su po prvi puta sudjelovali hrvatski učenici pokazali su povezanosti spola i SES-a s obrazovnim postignućima petnaestogodišnjaka u različitim ispitivanim područjima (Braš Roth, Gregurović, Markočić Dekanić i Markuš, 2008., prema Jokić i Ristić Dedić, 2010).

1.4. Spolne razlike u internaliziranim i eksternaliziranim problemima te školskom uspjehu adolescenata

Različiti razvojni putevi mogu dovesti do istih poremećaja (ekvifinalnost), a pojedini rizični faktori ne moraju dovesti do istih ishoda kod različitih pojedinaca (multifinalnost). Osobine ili genetski faktori dijelom objašnjavaju određeni kontinuitet u psihopatologiji od djetinjstva do adolescencije, osobito u eksternaliziranim problemima. Međutim, objašnjenja diskontinuiteta u razvoju bitna su za razumjevanje zašto neki problemi perzistiraju ili eskaliraju s godinama dok neki u potpunosti nestaju. Kontinuiteti i diskontinuiteti u ponašajnim i emocionalnim problemima od djetinjstva do adolescencije moderirani su, između ostalog, spolom. Istraživanja također ukazuju na spolne razlike u osjetljivosti i rizičnim faktorima povezanim sa internaliziranim i eksternaliziranim problemima. Hofstra, Van der Ende i Verhulst (2002, prema Novak i Bašić, 2008) longitudinalnim su istraživanjem pokazali da za poremećaje raspoloženja kod dječaka možemo govoriti o ukorijenjenosti u ranom djetinjstvu dok kod djevojčica oni nastaju kasnije i imaju drukčiji razvojni put, više vezan uz iskustva rane adolescencije.

Spolne razlike u razini internaliziranih i eksternaliziranih problema ispitivane su u velikom broju istraživanja, a rezultati gotovo dosljedno pokazuju da su internalizirani problemi češći kod djevojčica, a eksternalizirani kod dječaka (Leadbeater i sur., 1999; Macuka i Smojver-Ažić, 2012). Iako su rezultati istraživanja po tom pitanju konzistentni, još uvijek nije do kraja razjašnjeno što stoji u podlozi navedenih razlika. Mehanizmi i uzroci spolnih razlika različiti su za različite poremećaje, ali i za iste poremećaje u različitoj dobi što dodatno otežava razumijevanje simptomtologije s obzirom na spol (Macuka i Smojver-Ažić, 2012).

Spolne razlike u problemima u ponašanju male su kod male djece, ali postaju konzistentnije u kasnijoj dobi. Prema nekim objašnjenjima, spolne razlike u čestini internaliziranih i eksternaliziranih problema imaju korijene u ranoj socijalizaciji. Naime, djevojčice se odgajaju tako da se potiče njihova samoregulacija i međuljudska osjetljivost što povećava rizik za razvoj internaliziranih problema u usporedbi s dječacima. Također, odgojnim postupcima prema djevojčicama potiče se submisivnost i ovisnost o drugima što može dovesti do pretjerane zabrinutosti, strahova i sramežljivosti (Macuka, 2008). S druge strane, dispozicijske razlike u agresivnosti, te odgoj kojim se više potiče asertivnost, a manje empatija i samoregulacija, može dovesti dječake u veći rizik za razvoj eksternaliziranih problema (Leadbeater i sur., 1999). Djevojčice doživljavaju više stresa povezanog s

razvojnim promjenama (npr. pubertalne promjene, prelazak u srednju školu) od dječaka, a i sazrijevaju ranije. Također, negativnije reakcije na žensko spolno sazrijevanje mogu dovesti do veće roditeljske kontrole i negativne slike o sebi pogotovo kod rano sazrelih djevojčica (Ge, Conger i Elder, 1996, prema Leadbeater i sur., 1999). Naposljetku, sve navedeno može povećati rizik za nastanak internaliziranih problema.

Spol može imati moderatorsku ulogu u objašnjenju utjecaja SES-a na razvoj različitih problema kod adolescenata. Spolne razlike u utjecaju SES-a na razvoj problema kod adolescenata potvrđene su u prijašnjim istraživanjima. Primjerice, poznato je da nizak SES dovodi do obiteljskih sukoba, a mladići više nego djevojke odgovaraju na takve uvjete agresivnim ponašanjem, što zauzvrat, izaziva kažnjavanje od strane roditelja. Takvi ishodi mogu dovesti dječake u povećan rizik za razvoj eksternaliziranih problema. (Amoné-P'Olak i sur. 2009). Također, istraživanja u Švedskoj pokazala su da se djevojke više brinu za financijsku situaciju obitelji nego mladići (Hagquist, 1998., prema Ajduković i Rajhvajn Bulat, 2012). To ukazuje da percepcija financijskih poteškoća obitelji nije samo mjera financijske situacije, već odražava i psihološko značenje koje joj se pridaje.

Od osobnih čimbenika povezanih sa školskim uspjehom najviše se istražuju inteligencija, osobine ličnosti, motivacija, stilovi učenja i sl. Osim toga, brojna istraživanja bila su usmjerena na spolne razlike u školskom uspjehu. Mnogobrojnim istraživanjima utvrđeno je da djevojčice postižu viša obrazovna postignuća iskazana školskim ocjenama, dok u slučajevima kada je obrazovno postignuće iskazano rezultatom na vanjskom vrednovanju spolne razlike ovise o ispitivanom području i dobi učenika (Duckworth i Seligman, 2006, prema Jokić i Ristić Dedić, 2010). Od vrtića pa do visokoškolske razine učenice postižu viša obrazovna postignuća iskazana školskim ocjenama u svim predmetima, uključujući matematiku i prirodne znanosti dok u slučaju vanjskog vrednovanja dječaci postižu više rezultate na standardiziranim ispitivanjima iz područja matematike, a djevojčice u ispitivanjima čitanja i jezika (Jokić i Ristić Dedić, 2010).

Objašnjenja spolnih razlika u školskom uspjehu usmjeravaju se većinom na veće disciplinske probleme i slabije izvršavanje obaveza kod dječaka, bolju prilagodbu djevojčica na školu te spolne razlike u specifičnim faktorima inteligencije (Babarović i sur., 2010). Vezano uz razlike u kognitivnim sposobnostima, istraživanja pokazuju da ne postoje spolne razlike u općem faktoru inteligencije već samo u nekim specifičnim sposobnostima. Tako je poznato da dječaci imaju razvijenije numeričke i specijalne sposobnosti, a djevojčice verbalne. No, te razlike ne mogu objasniti različit školski uspjeh budući da djevojčice

postiću bolji školski uspjeh u svim predmetima uključujući i matematiku i fiziku, odnosno one predmete koji uključuju numerički aspekt. Vjerojatnije objašnjenja razlika u školskom uspjehu leže u osobinama ličnosti i motivaciji. Odnosno, djevojčice vjerojatno imaju veću motivaciju za postizanjem školskog uspjeha od dječaka, ali i njihove bolje ocjene čine da se ponašaju na prikladniji način što opet može dovesti do boljih ocjena (Freudenthaler, Spinath i Neubauer, 2008).

1.5. Odnos sredine u kojoj adolescent živi sa internaliziranim i eksternaliziranim problemima te školskim uspjehom

Negativna povezanost između niskog socioekonomskog statusa i mentalnog zdravlja dosljedno je utvrđena, međutim, nejasno je variraju li učinci SES-a u različitim sredinama. Konkretno, većina istraživanja o odnosu SES-a i dobrobiti pojedinca provedena je na urbanoj populaciji dok se relativno malo zna o tim istim implikacijama na ruralno stanovništvo.

Suprotno uvriježenom mišljenju o idiličnom životu u ruralnim područjima, malobrojna strana istraživanja pokazuju da se adolescenti iz ruralnih sredina jednako ili češće upuštaju u razna rizična ponašanja od njihovih vršnjaka koji žive u gradovima (Atav i Spencer, 2002; Puskar, Tusaie-Mumford, Sereika i Lamb, 1999, prema Rishel, Cottrell i Kingery, 2012). Unatoč tome, većina istraživanja bila je usmjerena na adolescente iz urbanih sredina.

U literaturi na hrvatskom jeziku, u jako malom broju istraživanja na populaciji adolescenata uključena je mjera sredine u objašnjavanju problema, pogotovo vezano za probleme u ponašanju. Primjerice Kokorić, Laklija i Jutriša (2010) ispitivale su razlike u usamljenosti između djece iz urbanih i ruralnih sredina te su dobile da razlike ne postoje, a Bezinović, Manestar i Ristić Dedić (2004) nisu utvrdili razlike u zadovoljstvu životom između mladih sa sela i iz grada.

Istraživanja o povezanosti sredine i školskog uspjeha nešto su češća. Ona upućuju na važnost šireg socio-kulturalnog konteksta za akademsko postignuće. Pritom neka istraživanja nalaze bolji uspjeh djece u urbanim (Babarović i sur., 2009), a druga u ruralnim školama (Fan i Chen, 1998).

Bankston i Caldas (1998, prema Burušić, Šakić i Babarović, 2012) navode da u školama koje imaju općenito „povoljniju“ socio-ekonomsku strukturu učenici nižeg socio-ekonomskog statusa, postižu nešto više rezultate nego njihovi vršnjaci istih obilježja koji se obrazuju u školama općenito „lošije“ socio-ekonomske strukture. Jedan od mogućih posredujućih čimbenika zasigurno je razina urbaniziranosti, koja snažno utječe na postignuća škola. Naime, većina istraživanja pokazala je da su škole u ruralnim sredinama u lošijoj poziciji za postizanje obrazovne uspješnosti, odnosno da su ishodi obrazovanja, mjereni različitim standardiziranim pokazateljima, slabiji u takvim školama (Burušić, Šakić i Babarović, 2012). Nadalje, Karaman Aksentijević i suradnici (2006., prema Gregurović i Kuti, 2009) ističu da ruralne sredine imaju najniži životni standard i najnerazvijenije ljudske resurse, mali udio visoko obrazovanog stanovništva, te statistički značajan ispodprosječni udio studenata.

Strana istraživanja o odnosu veličine škole i uspjeha učenika uglavnom ukazuju na bolji uspjeh učenika iz manjih škola u odnosu na one jako velike (Lee i Loeb, 2000). U manjim školama učitelji međusobno više komuniciraju, bolje osobno poznaju svoje učenike, bolje su upoznati s njihovim uspjesima i neuspjesima te im i izravnije pomažu, što doprinosi uspjehu (Babarović i sur., 2010). No, suprotno očekivanjima i razmatranjima da male škole trebaju biti uspješnije u ostvarenju određenih ishoda, pokazalo se kako su u hrvatskom školskom sustavu male škole manje uspješne u odnosu na srednje velike škole (Burušić, Babarović i Šakić, 2009). Mogući razlog je manja opremljenost i kvaliteta malih škola u Hrvatskoj. Odnosno, najviše sadržaja imaju veće škole, a iste se većinom nalaze u urbanim sredinama.

Nadalje, rezultati istraživanja kojeg su proveli Babarović i suradnici (2009) pokazali su da učenici škola kojima je osnivač grad u prosjeku imaju nešto bolja postignuća nego učenici čije je škole osnovala županija, a navode da se zapravo radi o razlici između gradskih i seoskih škola. Naime, učenici sa sela u većoj mjeri dolaze iz obitelji nižega obrazovnog i socioekonomskog statusa te vjerojatno imaju niže obrazovne aspiracije.

Mogući razlozi postojanja eventualnih razlika u uspjehu učenika iz urbanih i ruralnih sredina mogu biti sljedeći: dostupnost resursa (knjige, računala, muzeji, izleti i sl. dostupniji su djeci u urbanim područjima), socioekonomski status (djeca iz ruralnih područja imaju niži SES, ali i on manje utječe na njihov uspjeh nego djeci iz urbanih područja) te očekivanja roditelja i utjecaj zajednice (manja su očekivanja roditelja u ruralnim sredinama) (Fan i Chen, 1998). No, prednost ruralnih sredina je to što su manje te svojom strukturom općenito

povećavaju uključenost roditelja u živote svoje djece, pa tako i u njihov odgoj i obrazovanje. Po tome su škole u ruralnim područjima u prednosti pred školama u velikim gradovima (Bauch, 2001, prema Miljević-Ričićki, Pahić i Vizek Vidović).

2. Polazište i cilj istraživanja

U ovo se istraživanje krenulo s osnovnim ciljem ispitivanja uloge većeg broja pokazatelja socioekonomskog statusa obitelji (nepovoljnost stambenog statusa, nedostatak vlastite sobe, razina obrazovanja roditelja, radni status roditelja te procjena materijalnih prilika) u objašnjenju eksternaliziranih i internaliziranih problema i školskog uspjeha mlađih adolescenata. Pregledom literature ustanovljeno je kako ne postoji konsenzus po pitanju korištenja pokazatelja SES-a prilikom ispitivanja povezanosti s različitim ishodima kod pojedinca. Odnosno, nije jasno treba li koristiti kompozit ili svaki pokazatelj posebno te kako najbolje izmjeriti svaku komponentu SES-a. U istraživanjima u čijem je fokusu veza SES-a i mentalnog zdravlja kao pokazatelji SES-a najčešće su korišteni prihodi, stupanj obrazovanja te radni status. Ti pokazatelji su međusobno povezani, ali se ne preklapaju u potpunosti te mogu utjecati na mentalno zdravlje različitim putevima. Također, svaki od pokazatelja povezan je s određenim prednostima i nedostacima za istraživanje. Uzimajući u obzir sve navedeno, smatrali smo važnim u istraživanje uvrstiti veći broj indikatora SES-a obitelji kako bi se provjerila njihova međusobna povezanost te uloga u objašnjenju eksternaliziranih i internaliziranih problema i školskog uspjeha mlađih adolescenata. Nadalje, u istraživanje je dodatno uvedena mjera broja braće i sestara kao važnog obilježja obitelji koja može biti povezana s indikatorima socioekonomskog statusa obitelji.

Međutim, pregled relevantnih istraživanja na hrvatskim uzorcima ukazao je na nedovoljno ispitanu ulogu sredine u kojoj adolescenti žive, osobito kada je riječ o eksternaliziranim i internaliziranim problemima. Stoga je sredina u kojoj adolescenti žive uključena kao dodatna demografska karakteristika, odnosno samo istraživanje je provedeno dijelom na adolescentima iz urbane, a drugim dijelom na adolescentima iz ruralne sredine.

S obzirom na dosadašnje spoznaje o razlikama između adolescenata i adolescentica kako u doživljavanju internaliziranih i eksternaliziranih problema, tako i u prosječnom školskom uspjehu, dodatni cilj istraživanja bio je ispitati moderatorsku uloga spola u objašnjenju odnosa između sredine u kojoj adolescent živi, broja braće i sestara i indikatora

socioekonomskog statusa s jedne strane te internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha s druge strane.

3. Problemi

U skladu s ciljem istraživanja, formulirani su sljedeći problemi:

1. Utvrditi doprinose demografskih karakteristika (spol i sredina življenja: urbana/ruralna), obilježja obitelji (broj braće i sestara) te indikatora socioekonomskog statusa (nepovoljnost stambenog statusa, nedostatak vlastite sobe, razina obrazovanja roditelja, radni status roditelja, te procjena materijalnih prilika) u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema te školskog uspjeha kod skupine mlađih adolescenata.
2. Provjeriti ima li spol moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa između sredine u kojoj adolescent živi, broja braće i sestara kao obilježja obitelji i indikatora socioekonomskog statusa s jedne strane te internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha s druge strane.

4. Hipoteze

1. Pretpostavljeno je da će demografske karakteristike ispitanika (spol i sredina u kojoj živi: urbana/ruralna), obilježja obitelji (broj braće i sestara) te indikatora socioekonomskog statusa obitelji (nepovoljnost stambenog pitanja, nedostatak vlastite sobe, razina obrazovanja roditelja, radni status roditelja, te procjena materijalnih prilika) imati značajne doprinose u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema te školskog uspjeha kod mlađih adolescenata.

Konkretno, pretpostavljeno je da će djevojčice izvještavati o višoj razini internaliziranih, a manjoj razini eksternaliziranih problema te boljem školskom uspjehu u odnosu na dječake.

U pogledu sredine u kojoj adolescent živi, pretpostavljeno je da će adolescenti iz urbanih i ruralnih sredina izvještavati o podjednakoj razini internaliziranih i

eksternaliziranih problema, a da će učenici iz urbanih škola imati bolji školski uspjeh od učenika iz ruralnih škola.

Nadalje, očekivano je da će indikatori lošijeg socioekonomskog statusa biti povezani s većom razinom doživljavanja internaliziranih i eksternaliziranih problema te nižim školskim uspjehom. Drugim riječima, veća pojavnost problema i lošiji školski uspjeh očekivani su kod adolescenata čiji je stambeni status nepovoljniji, koji nemaju vlastitu sobu, čiji su roditelji nepovoljnijeg radnog statusa te relativno slabije obrazovani te kod adolescenata koji svoje materijalne prilike procjenjuju lošijima u odnosu na vršnjake.

Također, pretpostavljeno je da će adolescenti s većim brojem braće i sestara imati veću razinu internaliziranih i eksternaliziranih problema i lošiji školski uspjeh.

Konačno, očekivano je da će indikatori socioekonomskog statusa biti bolji prediktori eksternaliziranih nego internaliziranih problema.

2. Na osnovi rezultata ranijih istraživanja, pretpostavljeno je da će postojati moderatorska uloga spola u objašnjenju odnosa između sredine u kojoj adolescent živi, broja braće i sestara te indikatora socioekonomskog statusa s jedne strane te internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha s druge strane. Odnosno, očekivano je da će odnosi demografskih, obiteljskih i socioekonomskih mjera s razinama internaliziranih i eksternaliziranih problema te školskog uspjeha biti različiti na poduzorcima dječaka i djevojčica.

5. Metoda

5.1. Ispitanici

U ispitivanju su sudjelovali učenici sedmih i osmih razreda iz sljedećih škola: OŠ Bartul Kašić Zadar, OŠ Šime Budinić Zadar, OŠ Vladimir Nazor Nevidane, OŠ Petar Zoranić Stankovci te OŠ Ivan Goran Kovačić Lišane Ostrovičke. U istraživanju je ukupno sudjelovalo 223 ispitanika, od čega 103 (46.19%) dječaka i 116 (52.02%) djevojčica. Četiri učenika (1.79%) nije odgovorilo na pitanje o spolu. Prosječna dob ispitanika bila je 13 godina ($M=13.75$, $SD=0.66$). Detaljniji opis strukture uzorka prikazan je u Prilogu 1.

5.2. Mjerni instrumenti

U provedenom ispitivanju korišten je *Upitnik demografskih karakteristika, obilježja obitelji i indikatora socioekonomskog statusa obitelji* i *Skala samoprocjene ponašanja mladih – YSR* (Achenbach i Rescorla, 2001).

- ***Upitnik demografskih karakteristika, obilježja obitelji i indikatora socioekonomskog statusa obitelji***

Upitnik demografskih karakteristika i indikatora socioekonomskog statusa obitelji sastojao se od 16 pitanja osmišljenih za potrebe ovog istraživanja. Njime su ispitane osnovne demografske karakteristike učenika, kao što su: spol, dob, razred i škola, neka obilježja obitelji (broj članova obitelji, broj braće i sestara) te neki indikatori socioekonomskog statusa obitelji ((ne)povoljnost stambenog pitanja, posjedovanje vlastite sobe, obrazovanje majke i oca, radni status majke i oca te procjena materijalnih prilika). Dok je mjera „posjedovanje vlastite sobe“ u Upitniku postavljena u obliku dihotomnog pitanja s mogućim odgovorima Da ili Ne, mjere vezane za (ne)povoljnost stambenog pitanja, obrazovanje majke i oca te radni status majke i oca naknadno su dihotomizirane. Mjere radnog statusa majke i oca dalje u radu označavat će se kao „nezaposlenost majke“ i „nezaposlenost oca“ radi jednostavnije interpretacije rezultata, s time da će kategorija „nezaposleni“ uključivati nezaposlene, zaposlene koji ne primaju plaću, privremeno zaposlene te umirovljenike. Detaljni uvid u originalne i dihotomne kategorije vezane za navedene mjere nalazi se u Prilogu 2. Procjenu materijalnih prilika u odnosu na vršnjake učenici su davali odgovorom na pitanje: *Kako bi procijenio materijalne prilike svoje obitelji?* na skali od 5 stupnjeva (1-puno lošije od većine vršnjaka, 2-lošije od većine vršnjaka, 3-prosječne, 4-bolje od većine vršnjaka, 5-puno bolje od većine vršnjaka). Dodatno, učenicima su postavljena dva pitanja vezana za njihov školski uspjeh, odnosno tražilo se da na skali školskih ocjena od 1 do 5 izraze svoj uspjeh na kraju prošle školske godine te da procijene svoj uspjeh na kraju tekuće školske godine.

- ***Skala samoprocjene ponašanja mladih – YSR* (Achenbach i Rescorla, 2001)**

Achenbachova Skala samoprocjene ponašanja mladih (YSR – Youth Self-Report) namijenjena je ispitivanju internaliziranih i eksternaliziranih problema u dobi od 11 do 18 godina. Ispitanici svoje ponašanje procjenjuju na 112 čestica koje čine 8 sindromnih skala

(povučenost, anksioznost/depresivnost, tjelesne poteškoće, socijalni problemi, problemi mišljenja, problemi pažnje, kršenje pravila (delinkventno ponašanje) i agresivno ponašanje). Među navedenim skalama, skale povučenosti, anksioznosti/ depresivnosti i tjelesnih poteškoća čine dimenziju internaliziranih problema i odnose se na psihološke poteškoće pojedinca i pretjerano kontrolirajuća ponašanja (primjer čestice: *Osjećam pretjeranu krivnju*). Dimenziju eksternaliziranih problema čine skala agresivnosti i skala kršenja pravila (delinkventnoga ponašanja) (primjer čestice: *Uništavam tuđe stvari*). Zadatak ispitanika je da na svaku od 112 čestica u upitniku odgovori na skali od tri stupnja (0 – nije točno, 1 – ponekad ili djelomično točno i 2 – potpuno točno). U ovom istraživanju ispitana je prisutnost internaliziranih i eksternaliziranih skupina problema kao dimenzija te su dobiveni zadovoljavajući koeficijenti pouzdanosti izraženi *Cronbach alpha* koeficijentom za obje skale. Za skalu internaliziranih problema koeficijent pouzdanosti na cijelom uzorku ispitanika iznosi 0.94, a za skalu eksternaliziranih problema 0.91. Ranija istraživanja na hrvatskim uzorcima također su pokazala dobre psihometrijske karakteristike ove skale (npr. Macuka, 2008; Macuka i sur., 2012).

5.3. Postupak

Prije provođenja istraživanja, ravnateljima škola poslana su pismene zamolbe u kojima su kratko objašnjeni cilj i postupak istraživanja. Nakon što su ravnatelji odobrili provedbu istraživanja, učenicima su podijeljene zamolbe za roditelje u kojima su također objašnjeni cilj i postupak istraživanja. Upitnici su u konačnici podijeljeni samo onim učenicima čiji su roditelji potpisali zamolbu za sudjelovanje djeteta u istraživanju. Postotak odaziva bio je sljedeći: OŠ Bartul Kašić, Zadar (58.97%), OŠ Šime Budinić, Zadar (65.00%), OŠ Vladimir Nazor, Neviđane (58.69%), OŠ Petar Zoranić, Stankovci (51.42%) te OŠ Ivan Goran Kovačić, Lišane Ostrovičke (32.50%). Ispitivanje je provedeno grupno, u više navrata u sklopu redovite nastave, a trajalo je jedan školski sat. Pismena uputa ispitanicima nalazi se u Prilogu 5.

6. Rezultati

Deskriptivni pokazatelji

Prije analiza provedenih u svrhu odgovora na postavljene probleme, prikazane su tablice deskriptivnih podataka svih ispitivanih varijabli.

U Tablici 1 prikazan je raspon rezultata, aritmetička sredina te standardna devijacija za sve ispitane kontinuirane varijable. Mjera prosječnog školskog uspjeha izračunata je iz mjera Procjena uspjeha za tekuću školsku godinu i Uspjeh prošle školske godine nakon što je t-testom za nezavisne uzorke utvrđeno da ne postoji statistički značajna razlika između navedenih dviju procjena ($t(444)=-0.266$; $p=0.790$; $M1=4.19$, $SD1=0.72$, $M2=4.20$, $SD2=0.71$). Stoga je za daljnju obradu rezultata korištena mjera Prosječni školski uspjeh. U Tablici 2 prikazane su frekvencije i postotci za pojedine kategorije svih ispitanih kategorijalnih varijabli.

Tablica 1

Osnovni deskriptivni podatci za kontinuirane varijable na cijelom uzorku (N=223)

	<i>Raspon</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Procjena uspjeha za tekuću školsku godinu	2-5	4.20	0.71
Uspjeh prošle školske godine	3-5	4.19	0.72
Prosječni školski uspjeh	2,5-5	4.19	0.66
Broj braće i sestara	0-8	1.57	1.09
Procjena materijalnih prilika	1-5	3.41	0.77
Internalizirani problemi	0-61	12.61	11.96
Eksternalizirani problemi	0-64	11.57	9.48

Tablica 2

Osnovni deskriptivni podatci za kategorijalne varijable na cijelom uzorku (N=223)

		<i>f</i>	%
Spol	Dječaci	103	46.19
	Djevojčice	116	59.01
Sredina	Urbana	150	67.26
	Ruralna	73	32.73
Nepovoljnost stambenog pitanja	Povoljno ¹	151	67.71
	Nepovoljno ²	70	31.39
Nedostatak vlastite sobe	Vlastita soba	126	56.50
	Dijeljena soba	97	43.50
Obrazovanje majke	Osnovno i srednje	136	60.98
	Više i visoko	87	39.01
Obrazovanje oca	Osnovno i srednje	135	60.54
	Više i visoko	88	39.46
Nezaposlenost majke	Zaposlena	134	60.09
	Nezaposlena ³	88	39.46
Nezaposlenost oca	Zaposlen	146	65.47
	Nezaposlen ³	73	32.73

Napomena : 1- kuća/stan u vlasništvu uže obitelji (majke i /ili oca), 2-kuća/stan u vlasništvu šire obitelji, u vlasništvu banke (kredit) ili unajmljena kuća/stan (podstanarstvo), 3- zaposlen/a ali ne prima plaću, privremeno zaposlen/a, nezaposlen/a, umirovljenik/ca

Doprinos demografskih karakteristika, obilježja obitelji i indikatora socioekonomskog statusa u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema te školskog uspjeha kod skupine mladih adolescenata

U svrhu odgovora na prvi istraživački problem prvo su prikazane tri tablice korelacija. U Tablici 3 prikazane su interkorelacije svih prediktorskih varijabli, u Tablici 4 interkorelacije triju kriterijskih varijabli te u Tablici 5 korelacije prediktorskih sa kriterijskim varijablama na cijelom uzorku.

Tablica 3

Povezanosti između demografskih karakteristika, obilježja obitelji i pokazatelja socioekonomskog statusa na cijelom uzorku (N=223)

Varijable	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1. Spol ^a		.09	.00	.00	.04	-.14*	-.03	.02	.00	-.06
2. Sredina ^b			.30**	-.16	-.07	-.32**	-.27**	.25**	.14*	.07
3. Broj braće i sestara				-.15*	.20**	-.23**	-.13*	.16*	.22**	-.03
4. Nepovoljnost stambenog pitanja					.08	-.05	-.06	-.02	-.05	.01
5. Nedostatak vlastite sobe						-.13	-.13*	.11	.11	-.20**
6. Obrazovanje majke							.61**	-.27**	-.20**	.18**
7. Obrazovanje oca								-.18**	-.14*	.22**
8. Nezaposlenost majke									.05	-.17**
9. Nezaposlenost oca										-.08
10. Procjena materijalnih prilika										

* p<.05, **p<.01

a: 1-dječaci, 2-djevojčice

b: 1-urbana, 2-ruralna

Napomena: Pri izračunavanju povezanosti dviju varijabli od kojih je jedna kontinuirana a druga kategorijalna korišten je *Point biserialni koeficijent korelacije*, za povezanost dviju

kontinuiranih varijabli *Pearsonov koeficijent korelacije*, a za povezanost dviju kategorijalnih varijabli *Fi koeficijent korelacije iz hi kvadrat testa*. Rezultati svih hi kvadrat testova prikazani su u Prilogu 2.

Iz Tablice 3 vidi se kako je sa spolom ispitanika povezano jedino obrazovanje majke i ta je povezanost negativnog smjera, odnosno u skupini djevojčica majke su manje obrazovane. Nadalje, sa sredinom u kojoj adolescent živi pozitivno je povezan ukupan broj braće i sestara, nezaposlenost majke te nezaposlenost oca, a negativno povezano obrazovanje majke i oca. Adolescenti u ruralnim sredinama imaju više braće/sestara, obrazovanje njihovih majki i očeva je niže, a veća je njihova nezaposlenost.

S ukupnim brojem braće i sestara dodatno su pozitivno povezani nedostatak vlastite sobe, nezaposlenost majke i nezaposlenost oca, a negativno povezani obrazovanje majke, obrazovanje oca te nepovoljnost stambenog pitanja. Dakle, adolescenti koji imaju veći broj braće i sestara u manjem broju imaju svoje vlastite sobe, obrazovanje njihovih majki i očeva je niže, a njihova nezaposlenost veća. Također, oni koji imaju više braće/sestara žive u povoljnijim stambenim uvjetima, odnosno stan/kuća u kojoj žive je u vlasništvu njihovih roditelja.

Nadalje, nedostatak vlastite sobe dodatno je negativno povezan sa obrazovanjem oca i procjenom materijalnih prilika dok je s obrazovanjem majke povezanost na granici značajnosti, odnosno adolescenti koji nemaju vlastitu sobu imaju manje obrazovane očeve te procjenjuju svoje materijalne prilike lošijima u usporedbi s vršnjacima.

Obrazovanje majke dodatno je pozitivno povezano s obrazovanjem oca i procjenom materijalnih prilika, a negativno povezano s nezaposlenošću majke i nezaposlenošću oca. Obrazovanje oca negativno je povezano s nezaposlenošću majke i nezaposlenošću oca, a pozitivno povezano s procjenom materijalnih prilika. Dakle, manje obrazovane majke i očevi češće su nezaposleni, a adolescenti koji imaju obrazovanije majke (a time i obrazovanije očeve) procjenjuju svoje materijalne prilike boljima. Također, dobivena je negativna povezanost između nezaposlenosti majke i procjene materijalnih prilika, ali ne između nezaposlenosti oca i procjene materijalnih prilika. Dakle, adolescenti koji imaju nezaposlene majke procjenjuju svoje materijalne prilike lošijima u usporedbi s vršnjacima.

Tablica 4

Pearsonovi koeficijenti korelacije između internaliziranih problema, eksternaliziranih problema te školskog uspjeha na cijelom uzorku (N=223)

	1.	2.	3.
1. Internalizirani problemi	-	.61**	-.05
2. Eksternalizirani problemi		-	-.15*
3. Školski uspjeh			-

* $p < .05$, ** $p < .01$

Iz Tablice 4, u kojoj su prikazani Pearsonovi koeficijenti korelacije između kriterijskih varijabli, vidljivo je kako postoji pozitivna povezanost između razine internaliziranih i eksternaliziranih problema kod ispitanika. Dakle, oni ispitanici koji doživljavaju višu razinu internaliziranih problema, doživljavaju i višu razinu eksternaliziranih problema. Nadalje, dobivena je negativna povezanost između eksternaliziranih problema i školskog uspjeha, dok između internaliziranih problema i školskog uspjeha nije pronađena povezanost. Dakle, učenici koji doživljavaju višu razinu eksternaliziranih problema imaju lošiji školski uspjeh.

Tablica 5

Koeficijenti korelacija između demografskih karakteristika, obilježja obitelji i pokazatelja socioekonomskog statusa sa internaliziranim i eksternaliziranim problemima te školskim uspjehom na cijelom uzorku (N=223)

	Internalizirani problemi	Eksternalizirani problemi	Školski uspjeh
Spol	.25**	-.03	.27**
Sredina	-.12	-.17**	-.10
Broj braće i sestara	-.14*	-.10	-.13
Nepovoljnost stambenog pitanja	.08	.02	.08
Nedostatak vlastite sobe	.03	.08	-.04
Obrazovanje majke	.09	.10	.18**
Obrazovanje oca	.04	-.01	.21**
Nezaposlenost majke	.03	-.06	-.24**
Nezaposlenost oca	-.09	-.10	-.23**
Procjena materijalnih prilika	-.12	-.19**	.16*

* $p < .05$, ** $p < .01$

Napomena: Pri izračunavanju povezanosti dviju varijabli od kojih je jedna kontinuirana a druga kategorijalna korišten je *Point biserialni koeficijent korelacije*, a za povezanost dviju kontinuiranih varijabli *Pearsonov koeficijent korelacije*

Iz Tablice 5 vidljivo je da je mjera internaliziranih problema pozitivno povezana sa spolom, a negativno sa ukupnim brojem braće i sestara, odnosno da djevojčice imaju višu razinu internaliziranih problema, a oni adolescenti koji imaju više braće i sestara imaju nižu razinu internaliziranih problema.

Nadalje, mjera eksternaliziranih problema negativno je povezana sa sredinom u kojoj adolescent živi i njegovom procjenom materijalnih prilika. Adolescenti iz grada imaju više

eksternaliziranih problema, a oni adolescenti koji izvještavaju o višoj razini eksternaliziranih problema procjenjuju svoje materijalne prilike lošijima u usporedbi s vršnjacima.

Školski uspjeh pozitivno je povezan sa spolom, obrazovanjem majke i oca te procjenom materijalnih prilika, a negativno sa nezaposlenošću majke i oca. Dakle, bolji školski uspjeh imaju djevojčice, učenici čiji su roditelji obrazovaniji te oni koji svoje materijalne prilike procjenjuju boljima. Također, bolji školski uspjeh imaju učenici čiji su roditelji stalno zaposleni.

Tablica 6

Rezultati regresijskih analiza za kriterijske varijable: internalizirani problemi, eksternalizirani problemi i školski uspjeh na cijelom uzorku (N=223)

Prediktori	Internalizirani problemi				Eksternalizirani problemi				Školski uspjeh			
	β	Pogreška β	t	p	β	Pogreška β	t	p	β	Pogreška β	t	p
Spol	.27	.67	4.08	.00	-.00	.07	-0.02	.98	.31	.06	4.82	.00
Sredina	-.07	.07	-0.94	.35	-.11	.08	-1.45	.15	.00	.07	0.02	.98
Broj braće i sestara	-.06	.07	-0.90	.37	-.06	.07	-0.78	.46	.03	.07	-0.47	.64
Nepovoljnost stamb. pitanja	.06	.07	0.91	.36	-.02	.07	-0.78	.44	.07	.06	1.11	.27
Nedostatak vlastite sobe	.02	.07	0.27	.79	.07	.07	0.93	.35	.02	.06	0.28	.08
Obrazovanje majke	.19	.09	2.11	.04	.14	.09	1.61	.11	.05	.08	0.58	.56
Obrazovanje oca	-.05	.08	-0.63	.53	-.11	.08	-1.33	.18	.11	.08	1.39	.16
Nezaposlenost majke	.08	.07	1.11	.27	-.04	.07	-0.55	.58	-.18	.07	-2.67	.01
Nezaposlenost oca	-.05	.07	-0.74	.46	-.09	.07	-1.26	.21	-.17	.06	-2.69	.01
Materijalne prilike	-.11	.07	-1.59	.11	-.18	.07	-2.58	.01	.07	.06	1.12	.26
R	.360				.311				.470			
R ²	.129				.096				.221			

U Tablici 6 prikazani su rezultati triju standardnih multiplih regresijskih analiza uz spol, sredinu, broj braće i sestara, nepovoljnost stambenog pitanja, nedostatak vlastite sobe, obrazovanje majke, obrazovanje oca, nezaposlenost majke, nezaposlenost oca te procjenu materijalnih prilika kao prediktore triju kriterija: internaliziranih i eksternaliziranih problema te školskog uspjeha. U jednadžbu su kao kategorijalne varijable unijete spol, sredina, nedostatak vlastite sobe, nepovoljnost stambenog pitanja, obrazovanje majke i oca te nezaposlenost majke i oca, a kao kontinuirane varijable broj braće i sestara te procjena materijalnih prilika.

Za kriterij internalizirani problemi ukupna povezanost kriterija i prediktora iznosi $R=.360$, odnosno utvrđeno je da svi prediktori zajedno objašnjavaju 12,9% varijance kriterija ($R^2=.129$). Rezultati regresijske analize pokazuju da su samo spol i obrazovanje majke značajni prediktori internaliziranih problema kod mlađih adolescenata. Djevojčice, i oni adolescenti čije su majke obrazovanije imaju višu razinu internaliziranih problema.

Za kriterij eksternalizirani problemi ukupna povezanost prediktora i kriterija iznosi $R=.311$, odnosno utvrđeno je da svi prediktori zajedno objašnjavaju 9,6% varijance kriterija ($R^2=.096$). Rezultati regresijske analize pokazuju da je jedino procjena materijalnih prilika značajan prediktor eksternaliziranih problema kod mlađih adolescenata, odnosno oni koji procjenjuju svoje materijalne prilike lošijima u usporedbi s vršnjacima, izvještavaju o većem broju eksternaliziranih problema.

Za kriterij školski uspjeh ukupna povezanost kriterija i prediktora iznosi $R=.470$, odnosno utvrđeno je da svi prediktori zajedno objašnjavaju 22,1% varijance kriterija ($R^2=.221$). Dobiveno je da su značajni prediktori školskog uspjeha spol te nezaposlenost majke i oca. Djevojčice imaju bolji školski uspjeh od dječaka te učenici čiji su roditelji stalno zaposleni.

Moderatorska uloga spola u objašnjenju odnosa između sredine u kojoj adolescent živi, broja braće i sestara i indikatora socio-ekonomskog statusa s jedne strane te internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha s druge strane

U svrhu odgovora na drugi istraživački problem izračunati su koeficijenti korelacija između prediktorskih i kriterijskih varijabli posebno na poduzorcima dječaka i djevojčica (Tablica 7).

Tablica 7

Koeficijenti korelacija demografskih karakteristika, obilježja obitelji i pokazatelja socioekonomskog statusa sa internaliziranim i eksternaliziranim problemima te školskim uspjehom posebno na poduzorcima dječaka (n=103) i djevojčica (n=116)

	Dječaci			Djevojčice		
	Internalizirani problemi	Eksternalizirani problemi	Školski uspjeh	Internalizirani problemi	Eksternalizirani problemi	Školski uspjeh
Sredina	-.07	-.19	-.20*	-.20*	-.18	-.08
Broj braće i sestara	-.06	-.05	-.09	-.18	-.18	-.19
Nepovoljnost stambenog pitanja	-.01	-.05	.16	.15	.11	.02
Nedostatak vlastite sobe	.04	.00	.06	.01	.17	-.18
Obrazovanje majke	.12	.04	.12	.19*	.20*	.34**
Obrazovanje oca	.07	-.09	.12	.04	.08	.34**
Nezaposlenost majke	.06	-.05	-.27**	.00	-.07	-.24*
Nezaposlenost oca	.15	.08	-.30**	-.29**	-.32**	-.18
Procjena materijalnih prilika	-.02	-.14	.14	-.19*	-.25**	.18

*p<.05, **p<.01

Napomena: Pri izračunavanju povezanosti dviju varijabli od kojih je jedna kontinuirana a druga kategorijalna korišten je *Point biserialni koeficijent korelacije*, a za povezanost dviju kontinuiranih varijabli *Pearsonov koeficijent korelacije*.

Kada se korelacije između prediktorskih i kriterijskih varijabli izračunaju odvojeno za dječake i djevojčice dolazi do promjena u odnosu na cijeli uzorak. Na poduzorku dječaka niti jedna prediktorska mjera nije u korelaciji s internaliziranim i eksternaliziranim problemima. Jedine značajne korelacije dobivene su između školskog uspjeha i sredine u kojoj adolescent živi te školskog uspjeha i nezaposlenosti majke i oca. Dakle, dječaci u urbanoj sredini imaju bolji školski uspjeh od dječaka u ruralnoj sredini. Također, dječaci čiji su roditelji stalno zaposleni imaju bolji školski uspjeh od dječaka čiji su roditelji nezaposleni.

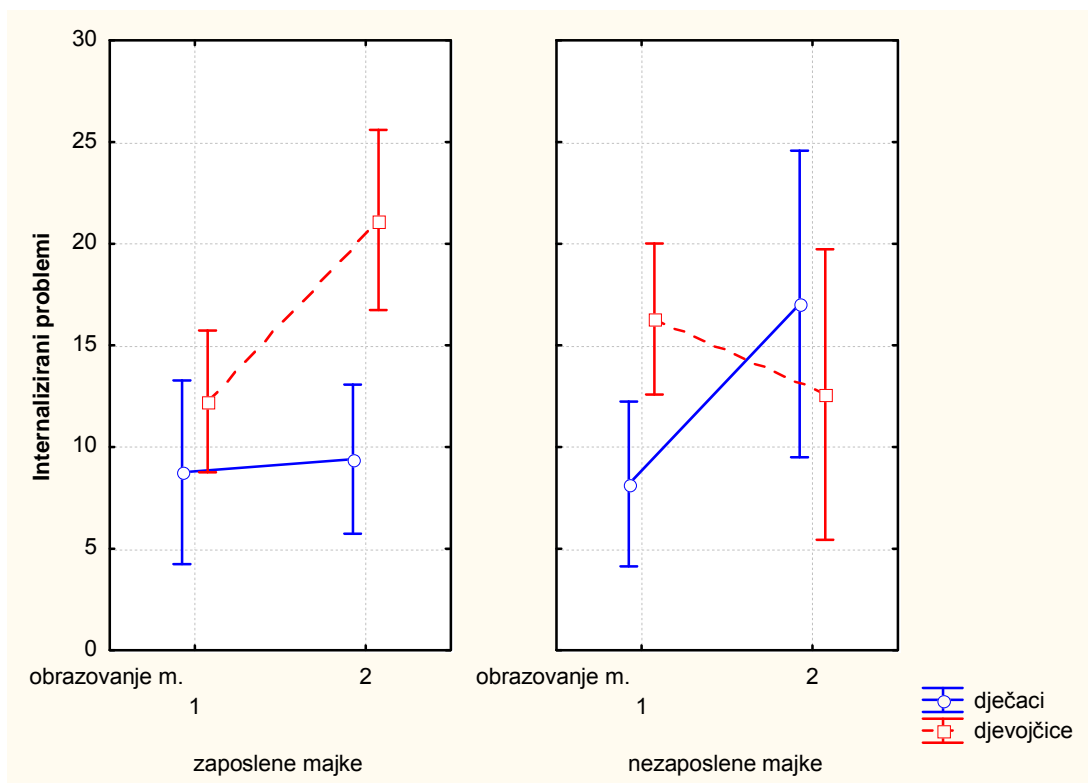
S druge je strane na poduzorku djevojčica s internaliziranim problemima pozitivno povezano obrazovanje majke, a negativno povezana sredina, nezaposlenost oca te procjena materijalnih prilika. Dakle, djevojčice koje imaju obrazovanije majke i koje žive u gradu doživljavaju višu razinu internaliziranih problema. Također, višu razinu internaliziranih problema imaju djevojčice čiji su očevi zaposleni kao i one koje svoje materijalne prilike procjenjuju lošijima u usporedbi s vršnjacima. S eksternaliziranim problemima dobivene su slične povezanosti, odnosno obrazovanje majke je pozitivno, a nezaposlenost oca i procjena materijalnih prilika negativno povezana s razinom eksternaliziranih problema kod djevojčica. Djevojčice koje imaju obrazovanije majke, čiji su očevi zaposleni te one koje svoje materijalne prilike procjenjuju lošijima doživljavaju višu razinu eksternaliziranih problema. Na poduzorku djevojčica sa školskim uspjehom pozitivno su povezani obrazovanje majke, i oca, a negativno nezaposlenost majke. Dakle, djevojčice čiji su roditelji obrazovaniji, a majke zaposlene imaju bolji školski uspjeh.

S obzirom da su korelacijske analize na odvojenim uzorcima dječaka i djevojčica dale uvid u moderatorsku ulogu spola u odnosima pojedinih demografskih i socioekonomskih mjera i kriterijskih mjera (internalizirani i eksternalizirani problemi te školski uspjeh), u svrhu dodatne eksploracije moderatorske uloge spola, dodatnim analizama, odnosno faktorskim ANOVA-ma na tri faktora testirani su interakcijski učinci spola i kombinacija drugih prediktorskih varijabli. Budući da su dvostruke interakcije (spol x određena demografska ili socioekonomska mjera) vidljive iz korelacijskih analiza, u radu su prikazane i objašnjene samo one ANOVE koje ukazuju na trostruke interakcije (Tablica 8 i Slika 1, Tablica 9 i Slika 2, Tablica 10 i Slika 3 te Tablica 11 i Slika 4).

Tablica 8

Rezultati faktorske ANOVE na tri faktora (spol x obrazovanje majke x nezaposlenost majke) za internalizirane probleme

	<i>SS</i>	<i>df/df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Spol	895.21	1/210	895.21	6.81	0.009
Obrazovanje majke	540.90	1/210	540.90	4.11	0.043
Nezaposlenost majke	15.83	1/210	15.83	0.12	0.728
Spol * Obrazovanje majke	46.20	1/210	46.20	0.35	0.553
Spol * Nezaposlenost majke	336.81	1/210	336.81	2.56	0.110
Obrazovanje majke * Nezaposlenost majke	48.68	1/210	48.68	0.37	0.543
Spol * Obrazovanje majke * Nezaposlenost majke	1089.19	1/210	1089.19	8.29	0.004

Slika 1. Razina internaliziranih problema s obzirom na spol te obrazovanje i nezaposlenost majke

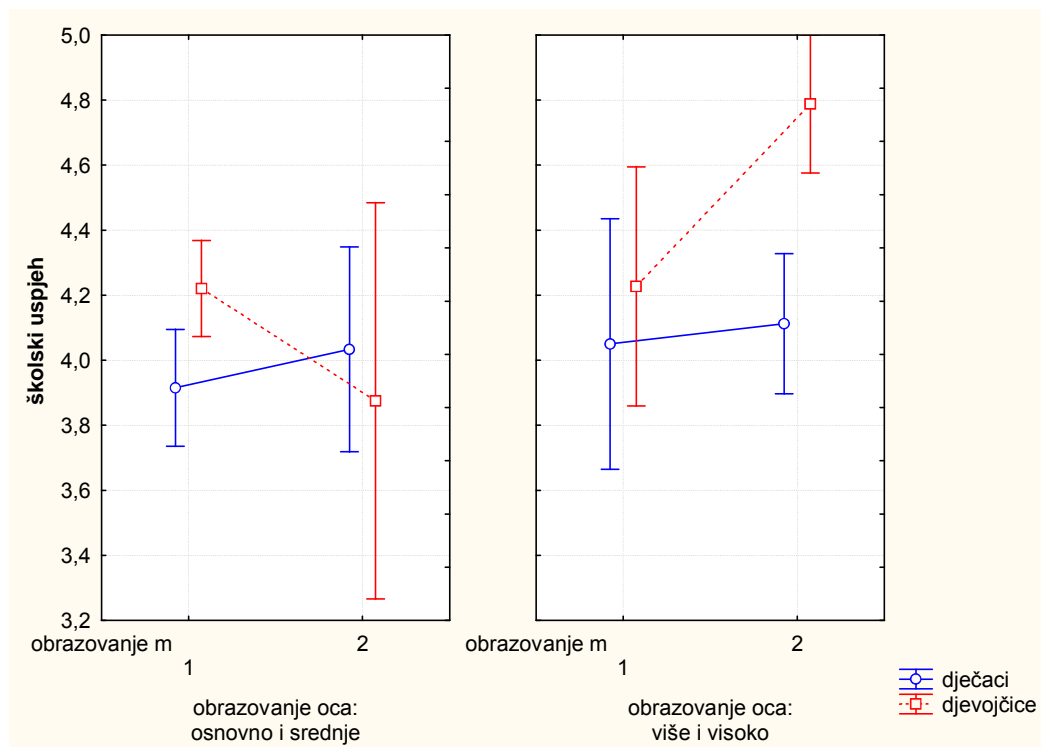
Napomena: obrazovanje m 1- osnovno i srednje obrazovanje majke; obrazovanje m 2- više i visoko obrazovanje majke

Iz Tablice 8 vidi se da postoji trostruka interakcija spola, obrazovanja majke i nezaposlenosti majke za internalizirane probleme. Na Slici 1 vidi se da kod zaposlenih majki i to onih više obrazovanih djevojčice imaju najvišu razinu internaliziranih problema. Kod nezaposlenih majki djevojčice imaju višu razinu internaliziranih problema od dječaka kod niže obrazovanih majki. *Post-hoc* testiranjem *Scheffe*-ovim testom (Prilog 4) utvrđeno je da djevojčice s obrazovanim i stalno zaposlenim majkama imaju višu razinu internaliziranih problema od dječaka sa manje obrazovanim i zaposlenim majkama, dječaka sa obrazovanim i zaposlenim majkama te dječaka sa manje obrazovanim i nezaposlenim majkama.

Tablica 9

Rezultati faktorske ANOVE na tri faktora (spol x obrazovanje majke x obrazovanje oca) za školski uspjeh

	<i>SS</i>	<i>df/df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>P</i>
Spol	1.65	1/211	1.65	4.31	0.038
Obrazovanje majke	0.26	1/211	0.26	0.67	0.412
Obrazovanje oca	2.12	1/211	2.12	5.54	0.019
Spol * Obrazovanje majke	0.00	1/211	0.00	0.00	0.942
Spol * Obrazovanje oca	0.82	1/211	0.82	2.15	0.143
Obrazovanje majke * Obrazovanje oca	1.19	1/211	1.19	3.12	0.078
Spol * Obrazovanje majke * Obrazovanje oca	1.53	1/211	1.53	3.99	0.046

Slika 2. Školski uspjeh s obzirom na spol te obrazovanje majke i oca

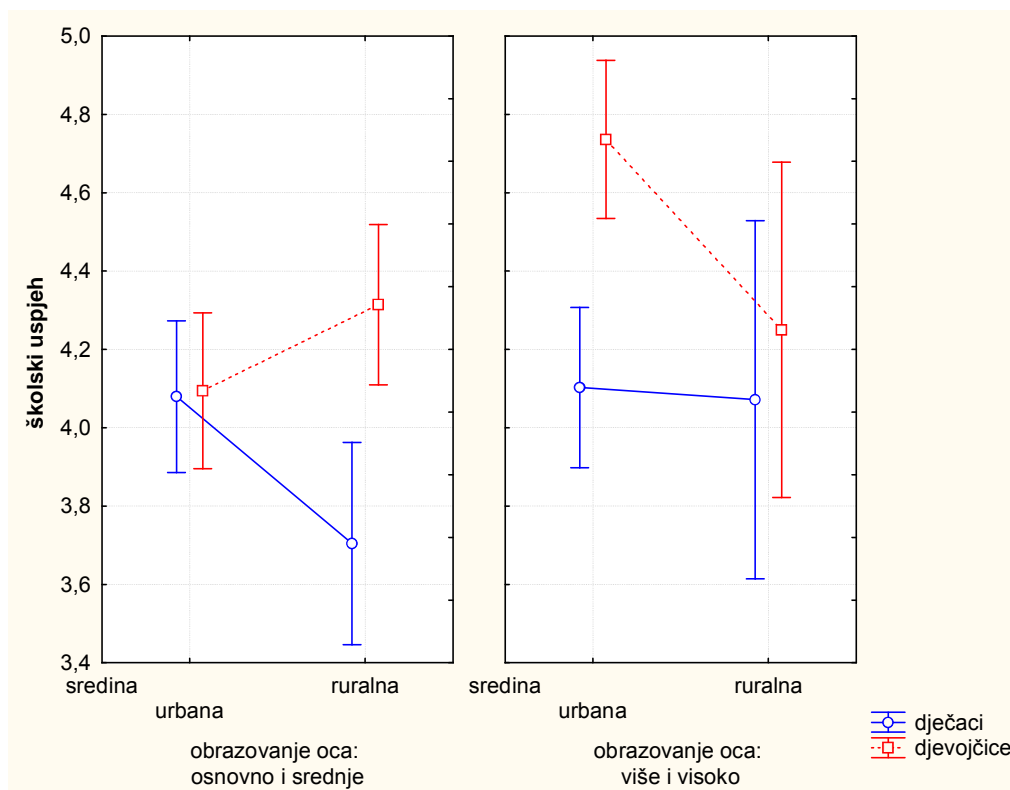
Napomena: obrazovanje m 1-osnovno i srednje obrazovanje majke; obrazovanje m 2-više i visoko obrazovanje majke

Iz Tablice 9 vidi se da postoji trostruka interakcija spola obrazovanja majke i obrazovanja oca za školski uspjeh. Slika 2 pokazuje da kod niže obrazovanih očeva i niže obrazovanih majki djevojčice postižu bolji školski uspjeh od dječaka. Također, najbolji školski uspjeh imaju djevojčice sa obrazovanim majkama i očevima. Rezultati *post-hoc* testiranja *Scheffe*-ovim testom (Prilog 4) ukazuju na značajnu razliku u školskom uspjehu između djevojčica sa obrazovanim roditeljima i djevojčica s manje obrazovanim roditeljima. Osim toga, djevojčice sa obrazovanim roditeljima značajno se razlikuju u školskom uspjehu, odnosno imaju bolji školski uspjeh od dječaka iz svih kategorija uz izuzetak dječaka sa niže obrazovanim majkama, a više obrazovanim očevima.

Tablica 10

Rezultati faktorske ANOVE na tri faktora (spol x sredina x obrazovanje oca) za školski uspjeh

	<i>SS</i>	<i>df/df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Spol	4.58	1/211	4.57	12.15	0.000
Sredina	1.00	1/211	1.00	2.66	0.104
Obrazovanje oca	2.08	1/211	2.08	5.50	0.019
Spol * Sredina	0.04	1/211	0.04	0.11	0.734
Spol * Obrazovanje oca	0.08	1/211	0.08	0.20	0.650
Sredina * Obrazovanje oca	0.29	1/211	0.29	0.77	0.380
Spol * Sredina * Obrazovanje oca	2.44	1/211	2.44	6.48	0.011

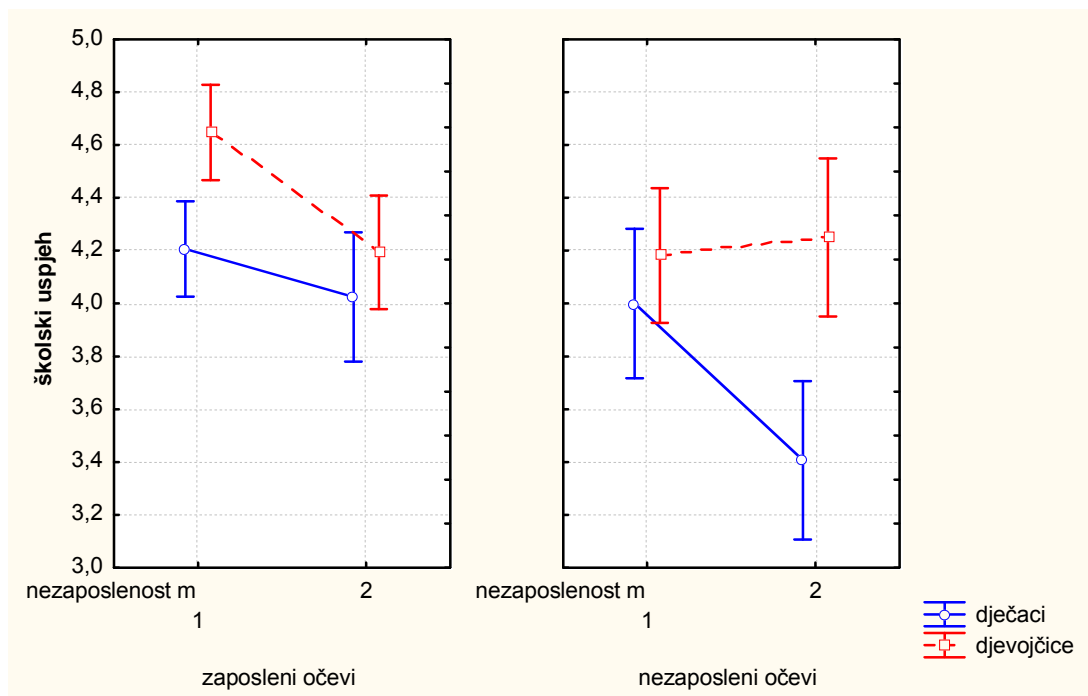
Slika 3. Školski uspjeh s obzirom na spol, sredinu u kojoj adolescent živi te obrazovanje oca

Iz Tablice 10 vidi se da postoji trostruka interakcija spola, sredine i obrazovanja oca za školski uspjeh. Slika 3 pokazuje da kod niže obrazovanih očeva u ruralnoj sredini, djevojčice imaju bolji školski uspjeh od dječaka. No, kod obrazovanijih očeva, djevojčice postižu bolji školski uspjeh u urbanoj sredini. *Post-hoc* testiranjem *Scheffe*-ovim testom (Prilog 4) dobiveno je da značajno bolji školski uspjeh imaju djevojčice u urbanim sredinama sa obrazovanim očevima od dječaka u urbanim sredinama sa obrazovanim očevima, dječaka u ruralnim sredinama sa manje obrazovanim očevima, dječaka u urbanim sredinama sa manje obrazovanim očevima te djevojčica u urbanim sredinama sa manje obrazovanim očevima.

Tablica 11

Rezultati faktorske ANOVE na tri faktora (spol x nezaposlenost majke x nezaposlenost oca) za školski uspjeh

	<i>SS</i>	<i>df/df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Spol	7.74	1/207	7.74	20.95	0.000
Nezaposlenost majke	3.91	1/207	3.91	10.57	0.001
Nezaposlenost oca	4.42	1/207	4.42	11.95	0.000
Spol * Nezaposlenost majke	0.44	1/207	0.44	1.19	0.276
Spol * Nezaposlenost oca	0.50	1/207	0.50	1.35	0.245
Nezaposlenost majke * Nezaposlenost oca	0.04	1/207	0.04	0.09	0.756
Spol * Nezaposlenost majke * Nezaposlenost oca	2.53	1/207	2.53	6.83	0.009

Slika 4. Školski uspjeh s obzirom na spol te nezaposlenost majke i oca

Napomena: nezaposlenost m 1-zaposlene majke; nezaposlenost m 2- nezaposlene majke

Iz Tablice 11 vidi se da postoji trostruka interakcija spola, nezaposlenosti majke i nezaposlenosti oca za školski uspjeh. Slika 4 pokazuje da najbolji školski uspjeh imaju djevojčice u slučaju kad su oba roditelja stalno zaposlena, a najgori školski uspjeh imaju dječaci čija su oba roditelja nezaposlena. Rezultati *post-hoc* testiranja *Scheffe*-ovim testom (Prilog 4) pokazuju da dječaci kojima su oba roditelja nezaposlena imaju lošiji školski uspjeh od sljedećih kategorija: dječaka kojima su oba roditelja stalno zaposlena, djevojčica kojima su oba roditelja stalno zaposlena, djevojčica kojima je majka zaposlena a otac nezaposlen, djevojčica kojima je otac zaposlen a majka nezaposlena te djevojčica kojima su oba roditelja nezaposlena. Nadalje, djevojčice kojima su oba roditelja zaposlena, dodatno se razlikuju u školskom uspjehu, odnosno imaju bolji školski uspjeh od dječaka kojima je majka zaposlena a otac nezaposlen te dječaka kojima je otac zaposlen a majka nezaposlena.

7. Rasprava

Glavni cilj provedenog istraživanja bio je utvrditi ulogu nekih demografskih karakteristika (spol i sredina u kojoj adolescent živi), obilježja obitelji (broj braće i sestara) te pokazatelja socioekonomskog statusa (SES) obitelji (nepovoljnost stambenog statusa, nedostatak vlastite sobe, razina obrazovanja roditelja, radni status roditelja, te procjena materijalnih prilika) u objašnjenju eksternaliziranih i internaliziranih problema i školskog uspjeha kod mlađih adolescenata. Osim toga, ispitalo se postoji li moderatorska uloga spola u objašnjenju odnosa između sredine u kojoj adolescent živi, broja braće i sestara i indikatora socioekonomskog statusa s jedne strane te internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha s druge strane.

Prije analiza provedenih u svrhu odgovora na glavne istraživačke probleme, ispitalo se u kakvom su odnosu pojedine demografske karakteristike, obilježja obitelji i indikatori socioekonomskog statusa obitelji. Nadalje, ispitalo se kakav je odnos internaliziranih problema, eksternaliziranih problema i školskog uspjeha kod mlađih adolescenata. Rezultati pokazuju kako je sredina u kojoj adolescent živi povezana s većinom indikatora SES-a obitelji te brojem braće i sestara. Odnosno, adolescenti u ruralnim sredinama imaju više braće/sestara, obrazovanje njihovih majki i očeva je niže, a veća je njihova nezaposlenost. Ovakav odnos u skladu je s ranije dobivenim rezultatima naših istraživanja. Primjerice Babarović i sur. (2009) navode kako adolescenti u ruralnim sredinama većinom odrastaju u obiteljima nižeg obrazovnog statusa te manjih obrazovnih aspiracija. Također, može se pretpostaviti kako obrazovaniji pojedinci pretendiraju životu u gradu, pretežito zbog zaposlenja. Naime, ruralne sredine u našem području ne pružaju visoko obrazovanim pojedincima mogućnost zaposlenja pa isti većinom migriraju u gradove. Također, oni koji već jesu u gradovima, imaju veću mogućnost zaposlenja nego oni iz ruralnih područja. Posebno, manja zaposlenost žena u ruralnim područjima može biti uzrokovana većom patrijarhalnošću društva u tim područjima.

Nadalje, sa većinom prediktorskih mjera povezan je i ukupan broj braće i sestara. Naime, pokazalo se da adolescenti koji imaju veći broj braće i sestara žive u ruralnim sredinama, u manjem broju imaju svoje vlastite sobe, obrazovanje njihovih majki i očeva je niže, a njihova nezaposlenost veća. Također, oni koji imaju više braće/sestara žive u povoljnijim stambenim uvjetima, odnosno stan/kuća u kojoj žive je u vlasništvu njihovih roditelja. Ovakve povezanosti su očekivane s obzirom na već gore navedene razlike između urbanih i ruralnih sredina.

Vezano uz odnose obrazovanja i nezaposlenosti majki i očeva dobivena je pozitivna povezanost između obrazovanja majke i obrazovanja oca. Nadalje, dobiveno je da su manje obrazovane majke i očevi češće nezaposleni, a adolescenti koji imaju obrazovanije majke (a time i obrazovanije očeve) procjenjuju svoje materijalne prilike boljima.

Ispitivanjem odnosa između internaliziranih i eksternaliziranih problema utvrđeno je da oni adolescenti koji doživljavaju višu razinu internaliziranih problema, doživljavaju i višu razinu eksternaliziranih problema. Takav odnos u skladu je s nalazima prethodnih istraživanja koja su također utvrdila visoke povezanosti između internaliziranih i eksternaliziranih problema u adolescenciji (npr. Achenbach i Rescorla, 2001; Macuka 2008). Komorbiditet se odnosi na koegzistenciju dvaju ili više poremećaja kod iste osobe, a česta je pojava kod djece i adolescenata (Vulić-Prtorić i Macuka, 2006). Nadalje, dobivena je negativna povezanost između eksternaliziranih problema i školskog uspjeha, dok između internaliziranih problema i školskog uspjeha nije pronađena povezanost. Dakle, učenici koji doživljavaju višu razinu eksternaliziranih problema imaju lošiji školski uspjeh. Iako se na temelju dobivene povezanosti ne može govoriti u uzročno-posljedičnoj vezi, moguće je da neuspjeh u školi povećava vjerojatnost za nastanak eksternaliziranih problema. S druge strane, budući da se eksternalizirani poremećaji manifestiraju u obliku različitih ponašanja koja su nedovoljno kontrolirana i usmjerena prema drugim osobama kao nametljivost, laganje, bježanje iz škole, hiperaktivnost, neposlušnost, suprotstavljanje, nepokornost, negativističko ponašanje, agresivnost i delinkvencija, moguć je i obrnuti kauzalni odnos, odnosno da eksternalizirani problemi mogu voditi lošijem školskom uspjehu (Mikas, 2012). Naime, navedena ponašanja mogu dovesti do vršnjačkog odbacivanja i socijalne izolacije, a takva djeca najčešće nisu omiljena ni kod učitelja i nastavnika. Hinshaw (1992) navodi kako su, u djetinjstvu, problemi pažnje i hiperaktivnost u snažnijoj vezi sa školskim neuspjehom od agresivnosti. Ipak, za vrijeme adolescencije, antisocijalna ponašanja i delikvencija postaju snažnije povezani sa lošijim školskim uspjehom.

U svrhu odgovora na prvi istraživački problem, odnosno utvrđivanja doprinosa demografskih karakteristika (spol i sredina življenja), obilježja obitelji (broj braće i sestara) te indikatora socioekonomskog statusa (nepovoljnost stambenog statusa, nedostatak vlastite sobe, razina obrazovanja roditelja, radni status roditelja, te procjena materijalnih prilika) u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema te školskog uspjeha kod skupine mlađih adolescenata prvo su izračunati koeficijenti korelacija demografskih karakteristika,

obilježja obitelji i pokazatelja socioekonomskog statusa sa internaliziranim i eksternaliziranim problemima te školskim uspjehom na cijelom uzorku.

Rezultati pokazuju kako višu razinu internaliziranih problema doživljavaju djevojčice te adolescenti koji imaju manje braće i sestara. Prijašnja istraživanja uglavnom su dosljedno potvrdila kako djevojčice doživljavaju više internaliziranih problema od dječaka (npr. Leadbeater i sur. 1999; Macuka i sur., 2012; van Lier i sur., 2012). Unatoč dosljednim rezultatima istraživanja, nije sasvim razjašnjeno zbog čega djevojčice izvještavaju o većem broju internaliziranih problema od dječaka. Kao najčešći uzrok spominju se razlike u ranoj socijalizaciji dječaka i djevojčica. Djevojčice se odgajaju tako da se potiče njihova submisivnost i ovisnost o drugima, negativnije se reagira na njihova agresivna i dominantna ponašanja i očekuje se da budu mirne, poslušne i odgovorne. To može dovesti do nižeg samopoštovanja, ovisnosti o mišljenju drugih te manjka asertivnosti. Iako je pretpostavljeno kako će veći broj braće i sestara biti povezan s većom razinom problema kod adolescenata, pokazalo se kako adolescenti s većim brojem braće i sestara imaju manje internaliziranih problema. Istraživanje utjecaja braće i sestara na razvoj adolescenata donedavno je bilo zanemareno, a novija istraživanja uglavnom se usmjeravaju na samu kvalitetu odnosa među braćom i sestrama (Jurkin, 2013). Tako se pokazalo da djeca koja imaju pozitivne odnose sa braćom i sestrama pokazuju veće emocionalno razumijevanje, veće socijalno razumijevanje i bolje su psihološki prilagođena (Milevsky i Levitt, 2005). Također, neka istraživanja pokazala su da su pozitivne interakcije s braćom i sestrama povezane s višom razinom osobne prilagodbe te da utjecaj braće i sestara može biti i veći od utjecaja roditelja (Seginer, 1998; Yeh, 2001, prema Oliva i Arranz, 2005). Moguće je da braća i sestre na neki način pomažu adolescentima da se bolje nose sa svim promjenama u tom razdoblju te da u njima vide prijatelje s kojima mogu podijeliti sve teškoće s kojima se suočavaju. Također, adolescenti s više braće i sestara vjerojatno se osjećaju manje usamljeno, a sve navedeno može pomoći boljem suočavanju i smanjiti rizik za nastanak internaliziranih problema. No, ne treba zanemariti i činjenicu da odnosi s braćom i sestrama u adolescenciji ne moraju imati samo navedene, pozitivne karakteristike, već mogu uključivati i neke negativne kao što su konflikti i rivalstvo (Jurkin, 2013). Budući da ovim istraživanjem nije ispitana kvaliteta odnosa, može se samo pretpostaviti da su pozitivni odnosi s braćom i sestrama povezani s nižom razinom internaliziranih problema.

Nadalje, rezultati pokazuju da višu razinu eksternaliziranih problema imaju adolescenti koji žive u gradu te oni koji procjenjuju svoje materijalne prilike lošijima u

usporedbi s vršnjacima. Budući da su istraživanja o odnosu sredine i problema adolescenata malobrojna, ne zna se mnogo o uzrocima eventualnih razlika u problemima koje doživljavaju djeca iz urbanih, odnosno ruralnih sredina. Moguće je da se objašnjenje krije u različitom načinu života u ruralnim i urbanim sredinama. Naime, ako su djeci u urbanim sredinama češće oba roditelja stalno zaposlena, te žive u manjim obiteljima, može se pretpostaviti da su takva djeca manje pod nadzorom i kontrolom odraslih. Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec (2002, prema Ferić Šlehan, 2008) kao najprediktivniji čimbenik za uključivanje u rizična ponašanja navode nedostatak nadgledanja djece. Neka naša istraživanja pokazuju kako adolescenti iz većih gradova iskazuju veću pojavnost krađa, nasilja i socijalne patologije od onih iz manjih gradova (Šakić, Franc i Mlačić, 2002). Zanimljiv je i nalaz kojeg su u svom istraživanju dobile Šimić Šašić i suradnice (2011) prema kojem postoji povezanost zadovoljstva obitelji i prihvaćanja majki s mjestom življenja. Naime, učenici koji žive na selu zadovoljniji su svojim obiteljima i njihove majke pokazuju višu razinu prihvaćanja što također može biti u vezi sa razinom eksternaliziranih problema. Povezanost eksternaliziranih problema s lošijim materijalnim prilikama očekivana je i u skladu s prethodnim istraživanjima. Tako, primjerice, Bradley i Corwyn (2002) navode da su socioekonomski indikatori (siromaštvo, nezaposlenost, obrazovni status roditelja) bolji prediktori eksternaliziranih problema nego internaliziranih problema te da se veličina te veze povećava s dobi djeteta.

Konačno, školski uspjeh pokazao se povezan sa spolom adolescenta, obrazovanjem majke i oca, nezaposlenošću majke i oca te procjenom materijalnih prilika. Bolji školski uspjeh imaju djevojčice, adolescenti čiji su roditelji obrazovaniji i u stalnom radnom odnosu te oni koji svoje materijalne prilike procjenjuju boljima u usporedbi s vršnjacima. Sve dobivene povezanosti su u skladu s očekivanjima. Vezano uz spolne razlike u školskom uspjehu rezultati istraživanja dosljedno ukazuju na bolji školski uspjeh djevojčica. Iako su se godinama istraživali različiti faktori koji bi mogli dovesti do spolnih razlika u školskom uspjehu, većina se slaže kako objašnjenje leži u većoj motivaciji djevojčica za postizanjem boljih ocjena (Freudenthaler i sur., 2008). Također, djevojčice su od samih početaka mirnije, discipliranije i ozbiljnije od dječaka što može dovesti i do pristranosti učitelja u ocjenjivanju. Naime, prema rezultatima nekih istraživanja nastavnici su blaži prema djevojčicama, te prema njima pokazuju veći stupanj tolerancije nego prema dječacima (Grgin, 1999, prema Zrilić 2007). Freudenthaler i suradnici (2008) naglašavaju spolne razlike u osobinama ličnosti koje također mogu biti u vezi s razlikama u školskom uspjehu. Također, isti autori našli su da je intrinzična motivacija prediktor školskog uspjeha kod

dječaka, ali ne i kod djevojčica, odnosno, da bi dječaci bili uspješni u nekom predmetu, trebaju biti intrinzično motivirani za učenje istog. To bi mogla biti prednost za djevojčice, budući da učenici često moraju obavljati zadatke koji im se osobno ne sviđaju. Nadalje, školski uspjeh pokazao se povezanim sa većinom indikatora SES-a obitelji što je u skladu s očekivanjima. I ranijim istraživanjima pokazalo se kako djeca nižeg SES-a postižu slabiji školski uspjeh, a dvije velike meta-analize pokazale su kako je povezanost školskog uspjeha i SES-a oko .30 (Sirin, 2005.; White, 1982, prema Babarović i sur., 2010). Nezaposleni roditelji lošijih materijalnih prilika u manjoj mjeri mogu svojoj djeci priuštiti resurse potrebne za adekvatno školovanje, što ukazuje na direktnu vezu primanja i školskog uspjeha djeteta. Osim same financijske situacije, obrazovanje roditelja kao dodatan indikator SES-a, također utječe na školski uspjeh djeteta. Naime, obrazovaniji roditelji već u ranim fazama razvoja pružaju djetetu više kognitivne stimulacije od manje obrazovanih roditelja što može pospješiti kognitivni razvoj djeteta. Također, obrazovaniji roditelji bit će spremniji pomagati djetetu pri učenju, više će se uključiti u sve aspekte školovanja, naglasit će važnost obrazovnih postignuća, a vjerojatno će ih više i cijiniti.

Rezultati regresijskih analiza pokazuju ponešto drugačiji doprinos demografskih karakteristika te obilježja i socioekonomskog statusa obitelji objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema te školskog uspjeha adolescenata. Kao najjači prediktor internaliziranih problema pokazao se spol, odnosno pokazalo se da djevojčice imaju više internaliziranih problema od dječaka, što je u skladu s prethodno navedenim rezultatima. Osim spola, jedini značajni prediktor internaliziranih problema je obrazovanje majke. Točnije, više obrazovanje majke vezano je za više razine internaliziranih problema kod djeteta. Dobiveni odnos nije u skladu s očekivanjima budući da je više obrazovanje majke indikator boljeg SES-a te je očekivano da bi trebalo doprinijeti manjem broju internaliziranih problema. S obzirom da su rezultati pokazali kako su obrazovnije majke češće stalno zaposlene te žive u gradu, moguće je da one imaju manje vremena za svoju djecu zbog zaokupljenosti poslom, a manjak interakcije s djecom može voditi njihovoj usamljenosti. Lacković-Grgin (2005) navodi kako postoji tendencija opadanja komunikacije između adolescenata i roditelja, a uzrokovana je pretjeranom zauzetosti radom suvremenih roditelja. Takve okolnosti smanjuju mogućnost uzajamnog slušanja i empatičkog razumijevanja koji su osnova bliskosti mladih i njihovih roditelja. Roditelji, naposljetku, ne znaju mnogo što njihova djeca misle i osjećaju te koje brige i probleme imaju. Budući da su ranija istraživanja pokazala kako adolescenti oba spola od majke očekuju da ima razumijevanja i povjerenja te da je nježna i brižljiva (Lacković-Grgin, 1983., prema

Lacković Grgin, 2005), moguće da suvremeni način života zaposlenim ženama ne ostavlja mnogo prostora za kvalitetnu komunikaciju s djecom. Naravno, navedeni zaključci su hipotetski te su potrebna daljnja istraživanja kako bi se objasnili navedeni odnosi.

Jedini značajni prediktor eksternaliziranih problema je procjena materijalnog statusa obitelji. Adolescenti koji procjenjuju svoje materijalne prilike lošijima u usporedbi s vršnjacima, izvještavaju o višoj razini eksternaliziranih problema. I prijašnja istraživanja pokazala su kako je SES obitelji bolji indikator eksternaliziranih nego internaliziranih problema djece (Amoné-P'Olak i sur., 2009; Bøe i sur., 2012; Bradley i Corwyn, 2002). Jovančević (2008, prema Ajduković i Rajhvajn Bulat, 2012) navodi da su majke iz obitelji s niskim prihodima češće depresivne i imaju manje pozitivnih interakcija s djecom te koriste više fizičkih kazni, a takvo roditeljsko ponašanje predstavlja čimbenik rizika za probleme u ponašanju djece. Solantaus, Leinonen i Punamaki (2004, prema Ajduković i Rajhvajn Bulat, 2012) potvrdili su model obiteljskog stresa, prema kojem povećani ekonomski pritisak kojeg doživljavaju roditelji i koji je povezan s nepovoljnim promjenama mentalnog zdravlja roditelja, slabijim interakcijama između roditelja i slabijom kvalitetom roditeljstva, bolje objašnjava eksternalizirane nego internalizirane probleme adolescenata. Iako je utvrđen doprinos spola u objašnjenju internaliziranih problema, isti nije utvrđen u objašnjenju eksternaliziranih problema. Iako su ranija istraživanja utvrdila spolne razlike u eksternaliziranim problemima, odnosno, da su češći kod dječaka (Macuka, Smojver-Ažić, 2012; Macuka, 2008; van Lier, 2012), nije do kraja razjašnjeno koji su uzroci tih razlika. Osim toga, u nekim istraživanjima dobivene razlike su jako male pa je moguće da su dobivene i zbog pristranosti u prikupljanju podataka, zbog same definicije poremećaja ili razlika u ekspresiji poremećaja (npr. djevojčice agresiju ispoljavaju prikriveno, a dječaci direktno) (Macuka, 2008).

Najsnažnijim prediktorom školskog uspjeha pokazao se spol ispitanika. Očekivano, djevojčice imaju bolji školski uspjeh od dječaka. Nakon spola, podjednak doprinos objašnjenju školskog uspjeha imaju nezaposlenost majke i oca, odnosno bolji školski uspjeh imaju adolescenti čiji su roditelji stalno zaposleni. To se može objasniti i vezom između stalne zaposlenosti roditelja i povoljnije financijske situacije, koja onda utječe na bolji školski uspjeh, iako je u ovom istraživanju dobivena pozitivna povezanost samo između nezaposlenosti majke i procjene materijalnih prilika obitelji. Nadalje, prema već spomenutom modelu obiteljskog stresa Congera i sur. (2002, prema Šimić Šašić i sur., 2011) zaposlenost roditelja doprinosi školskom uspjehu preko kvalitete obiteljske interakcije.

Šimić Šašić i suradnici (2011) su u svom istraživanju na srednjoškolicima dobile da je nezaposlenost oca povezana s manjim zadovoljstvom vlastitom obitelji, većim odbacivanjem majke i oca, manjim prihvaćanjem oca, većom psihološkom kontrolom oca i većom usamljenosti u obitelji. Čini se da je nezaposlenost oca ključna varijabla koja smanjuje kvalitetu obiteljske interakcije i na taj način doprinosi objašnjenju školskog uspjeha adolescenata.

U svrhu odgovora na drugi istraživački problem koji se odnosio na ispitivanje moderatorske uloge spola u objašnjenju odnosa između sredine u kojoj adolescent živi, broja braće i sestara i indikatora socioekonomskog statusa s jedne strane te internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha s druge strane prvo su izračunate korelacije prediktorskih i kriterijskih mjera posebno na poduzorcima dječaka i djevojčica. S obzirom da su korelacijske analize na odvojenim uzorcima dječaka i djevojčica dale uvid u moderatorsku ulogu spola u odnosima pojedinih demografskih, obiteljskih i socioekonomskih mjera sa internaliziranim i eksternaliziranim problemima te školskim uspjehom, faktorskim ANOVA-ma na tri faktora testirani su interakcijski učinci spola i kombinacija drugih prediktorskih varijabli kako bi se dodatno objasnila moderatorska uloga spola.

Rezultati korelacijskih analiza na poduzorcima dječaka i djevojčica pokazali su da kod dječaka niti jedna prediktorska mjera nije povezana s internaliziranim problemima. Kod djevojčica je dobiveno da više internaliziranih problema imaju djevojčice koje žive u gradu, koje imaju obrazovanije majke, čiji su očevi zaposleni kao i one koje svoje materijalne prilike procjenjuju lošijima u usporedbi s vršnjacima. Iako je pretpostavljeno da sredina u kojoj adolescent živi neće imati ulogu u doživljavanju internaliziranih i eksternaliziranih problema, ipak se pokazalo da je život u urbanoj sredini pozitivno povezan s razinom internaliziranih problema i to samo kod djevojčica. Također, suprotno očekivanjima, više obrazovanje majke i stalno zaposlenje oca pozitivno su povezani s doživljavanjem internaliziranih problema kod djevojčica. Faktorskom ANOVOM utvrđeno je da djevojčice s obrazovanim i stalno zaposlenim majkama imaju više internaliziranih problema od dječaka sa manje obrazovanim i zaposlenim majkama, dječaka sa obrazovanim i zaposlenim majkama te dječaka sa manje obrazovanim i nezaposlenim majkama. Uvid u trend rezultata može se dobiti i pogledom na grafički prikaz (Slika 1). Više razine internaliziranih problema kod dječaka uočljive su jedino u slučaju kad su majke obrazovanije, ali nezaposlene. Djevojčice, kao što je već navedeno, imaju najvišu razinu

internaliziranih problema u slučaju obrazovanih ali i stalno zaposlenih majki. Također, razina internaliziranih problema, ovisno o obrazovanju majke, kod djevojčica više varira u slučaju kad su majke zaposlene, a kod dječaka više kad su majke nezaposlene. Iako je moguće da su dobiveni rezultati odraz nekih specifičnosti ispitanog prigodnog uzorka, sve navedeno upućuje na kompleksnost odnosa obrazovanja i nezaposlenosti majke s razinom internaliziranih problema kod dječaka i djevojčica.

Na poduzorku dječaka, niti jedna prediktorska varijabla nije povezana ni s eksternaliziranim problemima. Kod djevojčica, dobivene su slične povezanosti kao s internaliziranim problemima. Više eksternaliziranih problema imaju one s obrazovanim majkama, zaposlenim očevima te lošijim materijalnim prilikama. Dakle, suprotno očekivanjima, više obrazovanje majke i stalna zaposlenost oca povezani su s višom razinom i internaliziranih i eksternaliziranih problema, ali samo kod djevojčica. Nadalje, iako se očekivao negativan odnos materijalnih prilika s problemima adolescenata, isti je utvrđen samo na poduzorku djevojčica. Razlog može biti različiti doživljaj financijske situacije u obitelji kod dječaka i djevojčica. Naime, neka istraživanja pokazala su da se adolescentice više brinu za financijsku situaciju obitelji nego adolescenti (Hagquist, 1998., prema Ajduković i Rajhvajn Bulat, 2012). To ukazuje da percepcija financijskih poteškoća obitelji nije samo mjera financijske situacije, već odražava i psihološko značenje koje joj se pridaje. Prema tome, sama procjena financijske situacije obitelji može se razlikovati kod dječaka i djevojčica, ali djevojčice mogu i negativnije reagirati na lošiji materijalni status.

Jedine značajne povezanosti na poduzorku dječaka dobivene su između školskog uspjeha i sredine te školskog uspjeha i nezaposlenosti majke i oca. Dječaci u urbanoj sredini imaju bolji školski uspjeh od dječaka u ruralnoj sredini. Iako istraživanja pokazuju lošiji školski uspjeh učenika u ruralnim školama, a isto se očekivalo i u ovom istraživanju, rezultati su to pokazali samo na poduzorku dječaka. Šimić Šašić i suradnice (2011) također su dobile da je kod mladića značajni prediktor boljeg školskog uspjeha život u gradu. Inozemna istraživanja ne pružaju konzistentne nalaze po pitanju razlika u školskom uspjehu kod učenika iz urbanih i ruralnih sredina. Fan i Chen (1998) navode kako se u mnogim istraživanjima nije utvrdila razlika u školskom uspjehu s obzirom na sredinu u kojoj učenik živi. Oni su u svom istraživanju na velikom nacionalnom uzorku također dobili da učenici u ruralnim školama postižu podjednak uspjeh kao njihovi vršnjaci u urbanim školama. Ipak, obzirom da se društveni uvjeti u pogledu urbano-ruralnih razlika (npr. kulturalni, ekonomski i politički) razlikuju među društvima, nije opravdano rezultate dobivene u jednoj državi

generalizirati na drugu. Nadalje, dječaci čiji su roditelji stalno zaposleni imaju bolji školski uspjeh od dječaka čiji roditelji imaju nepovoljniji radni status. Budući da je stalno zaposlenje roditelja pokazatelj boljeg SES-a, dobiveni rezultati su očekivani. Na poduzorku djevojčica sa školskim uspjehom povezano je obrazovanje majke i oca te nezaposelnost majke. Djevojčice čiji su roditelji obrazovaniji, a majke zaposlene imaju bolji školski uspjeh.

Faktorskim ANOVA-ma utvrđene su neke trostruke interakcije spola u kombinaciji s ostalim prediktorskim mjerama za školski uspjeh. Dobivena je trostruka interakcija spola, obrazovanja majke i obrazovanja oca za školski uspjeh. Pogledom na Sliku 2 može se zaključiti kako najveći školski uspjeh imaju djevojčice čija su oba roditelja višeg ili visokog obrazovanja, dok se ovisno o obrazovanju roditelja ne mijenja školski uspjeh dječaka. Rezultati *post-hoc* testiranja ukazuju na značajnu razliku u školskom uspjehu između djevojčica obrazovanih roditelja i djevojčica manje obrazovanih roditelja. Osim toga, djevojčice obrazovanih roditelja značajno se razlikuju u školskom uspjehu od svih kategorija dječaka (uz izuzetak dječaka niže obrazovanih majki, a više obrazovanih očeva). Dakle, veća obrazovanost oba roditelja povoljno djeluje samo na školski uspjeh djevojčica, dok se školski uspjeh dječaka ne razlikuje značajno s obzirom na obrazovanje roditelja. Osim toga, zanimljivo je da nešto bolji školski uspjeh imaju djevojčice čija su oba roditelja manje obrazovana od djevojčica kojima je majka obrazovanija od oca (iako se navedena razlika nije pokazala statistički značajnom, moguće zbog strogosti korištenog testa).

Nadalje, dobivena je trostruka interakcija spola, obrazovanja oca i sredine za školski uspjeh. Iz grafičkog prikaza (Slika 3) vidi se kako niži školski uspjeh imaju dječaci u ruralnim područjima s manje obrazovanim očevima od dječaka u ruralnim i urbanim područjima s obrazovanim očevima te dječaka u urbanim područjima s manje obrazovanim očevima iako je *post-hoc* testiranjem utvrđeno da te razlike nisu značajne. Značajno bolji školski uspjeh imaju djevojčice u urbanim sredinama s obrazovanim očevima od dječaka u urbanim sredinama s obrazovanim očevima, dječaka u ruralnim sredinama s manje obrazovanim očevima, dječaka u urbanim sredinama s manje obrazovanim očevima te djevojčica u urbanim sredinama s manje obrazovanim očevima. Može se zaključiti da kombinacija ruralne sredine i manje obrazovanosti oca loše djeluje na školski uspjeh dječaka, ali ne i djevojčica.

Konačno, dobivena je trostruka interakcija spola, nezaposlenosti majke i nezaposlenosti oca za školski uspjeh. Konkretno, rezultati pokazuju kako djevojčice imaju

najbolji školski uspjeh u slučaju kad su oba roditelja stalno zaposlena, dok je u svim ostalim slučajevima njihov uspjeh podjednako lošiji. Bolji školski uspjeh imaju djevojčice čija su oba roditelja zaposlena od dječaka kojima je majka zaposlena, a otac nezaposlen. Nadalje, bolji školski uspjeh imaju djevojčice kojima su oba roditelja nezaposlena, od dječaka kojima su oba roditelja nezaposlena. Može se zaključiti da kombinacija nezaposlenosti majke i oca najlošije utječe na školski uspjeh dječaka.

7.1. Kritički osvrt na provedeno istraživanje

Ovim istraživanjem pokušao se objasniti odnos nekih demografskih karakteristika, obilježja obitelji i socioekonomskog statusa obitelji sa internaliziranim i eksternaliziranim problemima te školskim uspjehom kod mlađih adolescenata. Također, budući da su i prethodnim istraživanjima dobivene spolne razlike u većini mjera uključenih u ovo istraživanje, pokušala se dodatno objasniti moderatorska uloga spola u objašnjenju odnosa demografskih karakteristika, obilježja obitelji i SES-a obitelji s internaliziranim i eksternaliziranim problemima te školskim uspjehom. Većina postavljenih hipoteza je potvrđena, no dobiveni su i neki neočekivani rezultati koje bi trebalo dodatno verificirati daljnjim istraživanjima na većim uzorcima.

Osnovni nedostaci provedenog istraživanja su prigodan uzorak, nejednak omjer adolescenata iz urbanih i ruralnih područja te naknadna dihotomizacija pojedinih korištenih mjera socioekonomskog statusa obitelji što je dijelom moglo utjecati na dobivene rezultate. Osim toga, korelacijski nacrt istraživanja onemogućuje zaključke o uzročno-posljedičnim odnosima između korištenih mjera.

Jedna od prednosti provedenog istraživanja jest uključivanje sredine u kojoj adolescenti žive kao dodatne demografske značajke uz ispitane indikatore socioekonomskog statusa. Naime, dosadašnjim istraživanjima u području eksternaliziranih i internaliziranih problema i školskog uspjeha, osobito na hrvatskim uzorcima, posvećeno je vrlo malo pažnje ulozi sredine u kojoj adolescenti žive.

Dodatno, ovim istraživanjem su obuhvaćene neke mjere socioekonomskog statusa te obilježja obitelji koje su dosad bile relativno zanemarene, pogotovo u kontekstu internaliziranih i eksternaliziranih problema, te školskog uspjeha adolescenata.

Rezultati provedenog istraživanja ukazuju da su mehanizmi putem kojih sredina u kojoj adolescenti žive, broj braće i sestara kao obilježje obitelji i obiteljski socioekonomski status utječu na prilagodbu adolescenata vrlo kompleksni i različiti za internalizirane i eksternalizirane probleme i školski uspjeh te za dječake i djevojčice. Iako je ova tema bila predmetom mnogih istraživanja i dalje je zanimljiva u istraživačkom smislu jer se još nisu do kraja utvrdili mehanizmi u podlozi odnosa SES-a obitelji i različitih problema te školskog uspjeha adolescenata.

8. Zaključci:

- 1) Utvrđeni su doprinosi nekih demografskih karakteristika i indikatora socioekonomskog statusa u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema te školskog uspjeha kod skupine mlađih adolescenata. Djevojčice i oni adolescenti čije su majke obrazovanije imaju višu razinu internaliziranih problema. Nadalje, višu razinu eksternaliziranih problema imaju adolescenti koji svoje materijalne prilike procjenjuju lošijima u usporedbi s vršnjacima. Konačno, bolji školski uspjeh imaju djevojčice te adolescenti čiji su roditelji stalno zaposleni.

- 2) Utvrđena je moderatorska uloga spola u objašnjenju odnosa između sredine u kojoj adolescent živi i indikatora socioekonomskog statusa s jedne strane te internaliziranih i eksternaliziranih problema i školskog uspjeha s druge strane. Kod dječaka, internalizirani i eksternalizirani problemi nisu povezani sa sredinom i indikatorima socioekonomskog statusa obitelji, dok bolji školski uspjeh imaju dječaci u urbanoj sredini te oni kojima su oba roditelja stalno zaposlena. Djevojčice koje žive u urbanoj sredini, koje imaju obrazovanije majke, stalno zaposlene očeve te koje svoje materijalne prilike procjenjuju lošijima, imaju višu razinu internaliziranih problema. Također, djevojčice koje imaju obrazovanije majke, stalno zaposlene očeve te koje svoje materijalne prilike procjenjuju lošijima, imaju višu razinu eksternaliziranih problema. Konačno, bolji školski uspjeh imaju djevojčice čiji su roditelji obrazovaniji, a majke zaposlene.

9. Literatura

- Achenbach, T.M. (2010). Multicultural evidence-based assessment of child and adolescent psychopathology. *Transcultural Psychiatry*, 47(5), 707-726.
- Achenbach, T.M. (2008). Multicultural assessment of child and adolescent psychopathology with ASEBA and SDQ instruments: research findings, applications, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(3), 251–275.
- Achenbach, T.M. i Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the ASEBA School--Age Forms & Profiles*, Burlington, VT, University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- Ajduković, M. i Rajhvajn Bulat, L. (2012). Doživljaj financijskog statusa obitelji i psihosocijalno funkcioniranje srednjoškolaca. *Revija za socijalnu politiku*, 19(3), 233-25.
- Amone-P'Olak, K.A., Burger, H., Ormel, J., Huisman, M., Verhulst, F.C., A.J. i Oldehinkel (2009). Socioeconomic position and mental health problems in pre- and early-adolescents. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 44, 231–238.
- Babarović, T., Burušić, J. i Šakić, M. (2010). Psihosocijalne i obrazovne odrednice školskog uspjeha učenika osnovnih škola: dosezi dosadašnjih istraživanja. *Suvremena psihologija*, 13(2), 235-256.
- Babarović, T., Burušić, J. i Šakić, M. (2009). Uspješnost predviđanja obrazovnih postignuća učenika osnovnih škola Republike Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 18(4-5), 673-695.
- Barrera, M., Jr., Prelow, H.M., Dumka, L.E., Gonzales, N.A., Knight, G.P., Michaels, M.L., Roosa, M.V. i Tein, J.Y. (2002). Pathways from family economic conditions to adolescents' distress: supportive parenting, stressors outside the family, and deviant peers. *Journal of community psychology*, 30 (2), 135–152.

- Begovac I., Rudan, V., Skočić M., Filipović, O. i Szivovicza L. (2004). Comparison of self-reported and parent-reported emotional and behavioral problems in adolescents from Croatia. *Coll. Antropol.*, 28(1) 393–401.
- Bezinović, P., Manestar, K. i Ristić Dedić, Z. (2004). Obiteljska kohezivnost i zadovoljstvo životom djevojaka i mladića iz sela i iz grada. *Sociologija sela*, 42(1/2), 157-172.
- Bradley, R.H. i Corwyn, R.F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annu. Rev. Psychol.*, 53, 371–399.
- Bøe, T., Øverland, S., Lundervold, A.J. i Hysing, M. (2012). Socioeconomic status and children's mental health: results from the Bergen Child Study. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, 47, 1557–1566.
- Burušić, J., Babarović, T. i Marković, N. (2010). Koliko daleko padaju jabuke od stabla? Odnos obrazovnih postignuća djece i obrazovne razine njihovih roditelja. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 709-730.
- Burušić, J., Šakić, M. i Babarović, T. (2012). Obrazovna postignuća učenika i škola Makarskog primorja. U M. Mustapić i I. Hrstić (ur.), *Makarsko primorje danas. Makarsko primorje od kraja Drugog svjetskog rata do 2011.* 77-98. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006), *Psihologija braka i obitelji*, Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- Dearing, E. (2008). Psychological costs of growing up poor. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1136, 324–332.
- Fan, X. i Chen, M.J. (1998). Academic achievement of rural school students: a multi-year comparison with their peers in suburban and urban schools. Preuzeto 17.09.2014. s <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED418829.pdf>
- Ferić Šlehan, M. (2008). Rizicni i zaštitni cimbenici u obiteljskom okruženju: razlike u procjeni mladih i njihovih roditelja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44(1), 15-26.

- Freudenthaler, H.H., Spinath, B. i Neubauer, A.C. (2008). Predicting school achievement in boys and girls. *European Journal of Personality*, 22, 231-245.
- Gallo, L.C. i Matthews, K.A. (2003). Understanding the association between socioeconomic status and physical health: do negative emotions play a role? *Psychological Bulletin*, 129(1), 10–51.
- Ge, X., Conger, R.D., Lorenz, F.O., Elder Jr., G.H., Montague, R.B. i Simons, R.L. (1992). Linking family economic hardship to adolescent distress. *Journal of research on adolescence*, 2(4), 351-378.
- Gregurović, M. i Kuti, S. (2010). Učinak socioekonomskog statusa na obrazovno postignuće učenika: Primjer PISA istraživanja, Hrvatska 2006. *Revija za socijalnu politiku*, 17(2): 179-196.
- Hinshaw, S.P. (1992). Externalizing behavior problems and academic underachievement in childhood and adolescence: causal relationships and underlying mechanisms. *Psychological Bulletin*, 111(1), 127-155.
- Jokić, B. i Ristić Dedić, Z. (2010). Razlike u školskom uspjehu učenika trećih i sedmih razreda osnovnih škola u Republici Hrvatskoj s obzirom na spol učenika i obrazovanje roditelja: populacijska perspektiva. *Revija za socijalnu politiku*, 17(3), 345-362.
- Jurkin, M. (2013). *Uloga nekih obilježja obiteljskih procesa u objašnjenju kvalitete odnosa među braćom i sestrama*. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Kokorić, S.B., Laklija, M. i Jutriša I. (2010). Razlike u doživljaju usamljenosti i socijalne podrške kod djece niže osnovnoškolske dobi. *Napredak* 152(3-4), 403 – 424.
- Lacković-Grgin. K. (2005). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Leadbeater, B.J., Kuperminc, G.P., Blatt, S.J. i Hertzog, C. (1999). A multivariate model of gender differences in adolescents' internalizing and externalizing problems. *Developmental Psychology*, 35(5), 1268-1282.

- Lee, V.E. i Loeb, S. (2000). School size in Chicago elementary schools: effects on teachers' attitudes and students' achievement. *American Educational Research Journal*, 37(1), 3-31.
- Lupien, S.J., King, S., Meaney, M.J. i McEwen, B.S. (2000). Child's stress hormone levels correlate with mother's socioeconomic status and depressive state. *Society of Biological Psychiatry*, 48, 976-980.
- Macuka, I., Smojver-Ažić, S. i Burić, I. (2012). Posredujuća uloga emocionalne regulacije u odnosu roditeljskoga ponašanja i prilagodbe mlađih adolescenata. *Društvena istraživanja*, 2 (116), 383-403.
- Macuka, I. i Smojver-Ažić, S. (2012). Osobni i obiteljski čimbenici prilagodbe mlađih adolescenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48(1), 27-43.
- Macuka, I. (2008). Uloga dječje percepcije roditeljskog ponašanja u objašnjenju internaliziranih i eksternaliziranih problema. *Društvena istraživanja*, 17(6), 1179-1202.
- Markuš, M. (2005). *Psihosocijalne determinante školskih izostanaka*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Matković, T. (2010). Obrazovanje roditelja, materijalni status i rano napuštanje školovanja u Hrvatskoj: trendovi u proteklom desetljeću. *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 643-667.
- Mihić, J. i Bašić, J. (2008). Preventivne strategije- eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(3), 445-471.
- Mikas, D. (2012). Utjecaj emocionalnih i ponašajnih problema na školski uspjeh učenika. *Pedagoška istraživanja*, 9(1-2), 83 – 101.
- Milevsky, A. i Levitt, M.J. (2005). Sibling support in early adolescence: Buffering and compensation across relationships. *European journal of developmental psychology*, 2(3), 299-320.

- Miljević-Riđički, R., Pahić, T. i Vizek Vidović, V. (2011). Suradnja roditelja i škole u Hrvatskoj: sličnosti i razlike urbanih i ruralnih sredina. *Sociologija i prostor*, 49(2), 165–184.
- Noack, P. (2004). The family context of preadolescents' orientations toward education: Effects of maternal orientations and behavior. *Journal of Educational Psychology*, 96(4), 714 – 722.
- Novak, M. i Bašić, J. (2008). Internalizirani problemi kod djece i adolescenata: obilježja i mogućnosti prevencije. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(3), 473-498.
- Nuru-Jeter, A.M., Sarsour, K., Jutte, D.P. i Boyce, W.T. (2010). Socioeconomic predictors of health and development in middle childhood: variations by socioeconomic status measure and race. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 33(2), 59-81.
- Oliva, A. i Arranz, E. (2005). Sibling relationships during adolescence. *European journal of developmental psychology*, 2(3), 253–270.
- Rescorla, L.A. (2005). Assessment of young children using the Achenbach system of empirically based assessment (ASEBA). *Mental Retardation And Developmental Disabilities Research Reviews*, 11, 226–237.
- Rishel, C.W., Cottrell, L. i Kingery, T. (2012). Preventing adolescent risk behavior in the rural context: an integrative analysis of adolescent, parent, and provider perspectives. *Journal of Family Social Work*, 15, 401–416.
- Rudan, V., Begovac I., Szirovicza L., Filipović, O. i Skočić M. (2005). The child behavior checklist, teacher report form and youth self report problem scales in a normative sample of croatian children and adolescents aged 7–18. *Coll. Antropol.* 29(1), 17–26.
- Šakić, V., Franc, R. i Mlačić, B. (2002). Samoiskazana sklonost adolescenata socijalnim devijacijama i antisocijalnim ponašanjima. *Društvena istraživanja* 11(2-3), 265-289.

- Šimić Šašić, S., Klarin, M. i Proroković, A. (2011). Socioekonomske prilike obitelji i kvaliteta obiteljske interakcije kao prediktori školskog uspjeha srednjoškolaca u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. *Ljetopis socijalnog rada*, 18, (1), 31-62.
- Tynkkynen, L., Vuori, J. i Salmela-Aro, K. (2012). The role of psychological control, socioeconomic status and academic achievement in parents' educational aspirations for their adolescent children. *European journal of developmental psychology*, 9(6), 695–710.
- van Lier, P.A.C., Barker, E.D., Tremblay, R.E., Vitaro, F., Brendgen, M. i Boivin, M. (2012). Peer victimization, poor academic achievement, and the link between childhood externalizing and internalizing problems. *Child Development*, 83(5), 1775–1788.
- van Oort, F.V.A., van der Ende, J., Wadsworth, M.E., Verhulst, F.C. i Achenbach, T.M. (2011). Cross-national comparison of the link between socioeconomic status and emotional and behavioral problems in youths. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 46(2), 167-172.
- Vulić-Prtorić, A. i Macuka, I. (2006). Family and coping factors in the differentiation of childhood anxiety and depression. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 79, 199–214.
- Wadsworth, M.R., Raviv, T., Compas, B.E., i Connor-Smith, J.K. (2005). Parent and adolescent responses to poverty related stress: Tests of mediated and moderated coping models. *Journal of Child and Family Studies*, 14(2), 283–298.
- Zrilić, S. (2007). Neke potencijalno relevantne sociodemografske varijable školskih izostanaka. *Odgojne znanosti*, 9(2), 41-65.

10. Prilozi

Prilog 1. Opis strukture uzorka prema razredu i školi (N=223)

		<i>N</i>	<i>%</i>
Razred	7.	113	50.67
	8.	109	48.88
Škola	OŠ Bartul Kašić, Zadar	46	20.63
	OŠ Šime Budinić, Zadar	104	46.64
	OŠ Vladimir Nazor, Neviđane	27	12.11
	OŠ Petar Zoranić, Stankovci	36	16.14
	OŠ Ivan Goran Kovačić, Lišane Ostrovičke	10	4.48

Prilog 2. Prikaz strukture uzorka prema originalnim i dihotomiziranim kategorijama iz Upitnika demografskih karakteristika, obilježja obitelji i indikatora socioekonomskog statusa obitelji

		<i>f</i>	<i>%</i>			<i>f</i>	<i>%</i>
Nepovoljnost stambenog pitanja	Stan/kuća u vlasništvu uže obitelji	151	67.71	1. Povoljno	151	67.71	
	Stan/kuća u vlasništvu šire obitelji	45	20.18				
	Stan/kuća u vlasništvu banke (kredit)	17	7.62	2. Nepovoljno	70	31.39	
	Unajmljen/a stan/kuća	8	3.59				
Obrazovanje majke	Nezavršena osnovna škola	0	0	1. Osnovno i srednje obrazovanje	136	60.98	
	Osnovna škola	5	2.24				
	Srednja škola	131	58.74				
	Viša škola	25	11.21	2. Više i visoko obrazovanje	87	39.01	
	Fakultet i više	62	27.80				
Obrazovanje oca	Nezavršena osnovna škola	1	0.45	1. Osnovno i srednje obrazovanje	135	60.54	
	Osnovna škola	3	1.35				
	Srednja škola	131	58.74				
	Viša škola	39	17.49	2. Više i visoko obrazovanje	88	39.46	
	Fakultet i više	49	21.97				
Nezaposlenost majke	U stalnom radnom odnosu	134	60.09	1. Zaposlena	134	60.09	
	Zaposlena, ali ne prima plaću	2	0.89				
	Povremeno je zaposlena (npr. sezonski, turizam)	28	12.56	2. Nezaposlena	88	38.57	
	Nezaposlena	51	22.87				
	Umirovljenica	6	2.69				
	Ostalo	1	0.45				
Nezaposlenost oca	U stalnom radnom odnosu	146	65.47	1. Zaposlen	146	65.47	
	Zaposlen, ali ne prima plaću	2	0.89				
	Povremeno je zaposlen (npr. sezonski, turizam)	21	9.42	2. Nezaposlen	73	32.73	
	Nezaposlen	14	6.28				
	Umirovljenik	34	15.25				
	Ostalo	2	0.89				

Prilog 3. Rezultati hi kvadrat testova korištenih za izračunavanje *Fi* koeficijenta korelacije

Spol	Nepovoljnost stambenog pitanja	
	Povoljno	Nepovoljno
	Dječaci	70
Djevojčice	77	37

$\chi^2 = 0.00$, $df=1$, $p=0.95$, $\Phi=.00$

Spol	Nedostatak vlastite sobe	
	Vlastita soba	Dijeljena soba
	Dječaci	61
Djevojčice	63	53

$\chi^2 = 0.54$, $df=1$, $p=0.46$, $\Phi=.04$

Spol	Obrazovanje majke	
	Osnovno i srednje	Više i visoko
	Dječaci	56
Djevojčice	79	37

$\chi^2 = 4.35$, $df=1$, $p=0.04$, $\Phi=.14$

Spol	Obrazovanje oca	
	Osnovno i srednje	Više i visoko
	Dječaci	61
Djevojčice	72	44

$\chi^2 = 0.19$, $df=1$, $p=0.66$, $\Phi=.00$

Spol	Nezaposlenost majke	
	Zaposlena	Nepovoljan radni status
	Dječaci	63
Djevojčice	68	47

$\chi^2 = 0.09$, $df=1$, $p=0.76$, $\Phi=.00$

Spol	Nezaposlenost oca	
	Zaposlen	Nepovoljan radni status
	Dječaci	68
Djevojčice	76	38

$\chi^2 = 0.00$, $df=1$, $p=1.00$, $\Phi=.00$

Sredina	Nepovoljnost stambenog pitanja	
	Povoljno	Nepovoljno
	Urbana	94

	Ruralna	57	15
--	---------	-----------	-----------

$\chi^2=5.80$, $df=1$, $p=0.16$, $\Phi=.16$

Sredina	Nedostatak vlastite sobe		
		Vlastita soba	Dijeljena soba
	Urbana	81	69
	Ruralna	45	28

$\chi^2=1.17$, $df=1$, $p=0.28$, $\Phi=.07$

Sredina	Obrazovanje majke		
		Osnovno i srednje	Više i visoko
	Urbana	75	75
	Ruralna	61	12

$\chi^2=23.25$, $df=1$, $p=0.00$, $\Phi=.32$

Sredina	Obrazovanje oca		
		Osnovno i srednje	Više i visoko
	Urbana	77	73
	Ruralna	58	15

$\chi^2=16.25$, $df=1$, $p=0.00$, $\Phi=$

Sredina	Nezaposlenost majke		
		Zaposlena	Nepovoljan radni status
	Urbana	103	46
	Ruralna	31	42

$\chi^2=14.56$, $df=1$, $p=0.00$, $\Phi=.25$

Sredina	Nezaposlenost oca		
		Zaposlen	Nepovoljan radni status
	Urbana	105	42
	Ruralna	41	31

$\chi^2=4.56$, $df=1$, $p=0.03$, $\Phi=.14$

Nepovoljnost stambenog pitanja	Nedostatak vlastite sobe		
		Vlastita soba	Dijeljena soba
	Povoljno	90	61
	Nepovoljno	35	35

$\chi^2=1.80$, $df=1$, $p=0.18$, $\Phi=.08$

ost sta mb eno	Obrazovanje majke		
-------------------------	-------------------	--	--

	Osnovno i srednje	Više i visoko	$\chi^2 = 0.57, df=1, p=0.45, Phi=.08$
Povoljno	89	62	
Nepovoljno	45	25	

Nepovoljnost stambenog pitanja	Obrazovanje oca			$\chi^2 = 0.72, df=1, p=0.39, Phi=.06$
		Osnovno i srednje	Više i visoko	
	Povoljno	88	63	
	Nepovoljno	45	25	

Nepovoljnost stambenog pitanja	Nezaposlenost majke			$\chi^2 = 0.09, df=1, p=0.77, Phi=.06$
		Zaposlena	Nepovoljan radni status	
	Povoljno	89	61	
	Nepovoljno	43	27	

Nepovoljnost stambenog pitanja	Nezaposlenost oca			$\chi^2 = 0.62, df=1, p=0.43, Phi=.05$
		Zaposlen	Nepovoljan radni status	
	Povoljno	91	51	
	Nepovoljno	48	21	

Nedostatak vlastite sobe	Obrazovanje majke			$\chi^2 = 3.59, df=1, p=0.06, Phi=.13$
		Osnovno i srednje	Više i visoko	
	Vlastita soba	70	56	
	Dijeljena soba	66	31	

Nedostatak vlastite sobe	Obrazovanje oca			$\chi^2 = 4.05, df=1, p=0.04, Phi=.13$
		Osnovno i srednje	Više i visoko	
	Vlastita soba	69	57	
	Dijeljena soba	66	31	

Nedostatak vlastite sobe	Nezaposlenost majke			$\chi^2 = 2.17, df=1, p=0.09, Phi=.11$
		Zaposlena	Nepovoljan radni status	
	Vlastita soba	82	44	
	Dijeljena soba	52	44	

Nedostatak vlastite sobe	Nezaposlenost oca	
	Zaposlen	Nepovoljan radni status
	Vlastita soba	87
Dijeljena soba	59	38

$\chi^2 = 2.67$, $df=1$, $p=0.10$, $\Phi=.11$

Obrazovanje majke	Nezaposlenost majke	
	Zaposlena	Nepovoljan radni status
	Osnovno i srednje	68
Više i visoko	66	20

$\chi^2 = 15.75$, $df=1$, $p=0.00$, $\Phi=.27$

Obrazovanje majke	Nezaposlenost oca	
	Zaposlen	Nepovoljan radni status
	Osnovno i srednje	78
Više i visoko	68	19

$\chi^2 = 8.58$, $df=1$, $p=0.00$, $\Phi=.20$

Obrazovanje oca	Nezaposlenost majke	
	Zaposlena	Nepovoljan radni status
	Osnovno i srednje	72
Više i visoko	62	25

$\chi^2 = 7.11$, $df=1$, $p=0.01$, $\Phi=.18$

Obrazovanje oca	Nezaposlenost oca	
	Zaposlen	Nepovoljan radni status
	Osnovno i srednje	80
Više i visoko	66	22

$\chi^2 = 4.60$, $df=1$, $p=0.03$, $\Phi=.14$

Nezaposlenost majke	Nezaposlenost oca	
	Zaposlen	Nepovoljan radni status
	U stalnom radnom odnosu	89
Nepovoljni radni status	56	32

$\chi^2 = 0.55$, $df=1$, $p=0.45$, $\Phi=.05$

Prilog 4. Rezultati *post-hoc* testiranja *Scheffe*-ovim testom

- a) Rezultati *post-hoc* testiranja *Scheffe*-ovim testom za faktorsku ANOVU na tri faktora (spol x obrazovanje majke x nezaposlenost majke) za internalizirane probleme

	spol	obrazovanje majke	nezaposlenost majke	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}	{6}	{7}	{8}
1	1	1	1		0,849	0,829	0,064	0,230	0,011	0,000	0,374
2	1	1	2	0,849		0,660	0,042	0,135	0,004	0,000	0,292
3	1	2	1	0,829	0,660		0,073	0,268	0,009	0,000	0,436
4	1	2	2	0,064	0,042	0,073		0,256	0,861	0,353	0,981
5	2	1	1	0,230	0,135	0,268	0,256		0,119	0,002	0,934
6	2	1	2	0,011	0,004	0,009	0,861	0,119		0,098	0,364
7	2	2	1	0,000	0,000	0,000	0,353	0,002	0,098		0,045
8	2	2	2	0,374	0,292	0,436	0,398	0,934	0,364	0,045	

- b) Rezultati *post-hoc* testiranja *Scheffe*-ovim testom za faktorsku ANOVU na tri faktora (spol x obrazovanje majke x obrazovanje oca) za školski uspjeh

	spol	obrazovanje majke	obrazovanje oca	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}	{6}	{7}	{8}
1	1	1	1		0,999	0,999	0,963	0,464	0,943	1,000	0,000
2	1	1	2	0,999		1,000	0,999	0,998	0,999	0,999	0,148
3	1	2	1	0,999	1,000		0,999	0,992	0,998	0,999	0,036
4	1	2	2	0,963	0,999	0,999		0,998	0,999	0,999	0,008
5	2	1	1	0,464	0,998	0,992	0,998		1,000	0,991	0,011
6	2	1	2	0,943	0,999	0,998	0,999	1,000		0,995	0,454
7	2	2	1	1,000	0,999	0,999	0,999	0,991	0,995		0,357
8	2	2	2	0,000	0,148	0,036	0,008	0,011	0,454	0,357	

- c) Rezultati *post-hoc* testiranja *Scheffe*-ovim testom za faktorsku ANOVU na tri faktora (spol x sredina x obrazovanje oca) za školski uspjeh

	spol	sredina	obrazovanje oca	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}	{6}	{7}	{8}
1	1	1	1		1,000	0,629	1,000	1,000	0,004	0,910	0,999
2	1	1	2	1,000		0,578	1,000	1,000	0,010	0,954	0,999
3	1	2	1	0,629	0,578		0,964	0,591	0,000	0,070	0,704
4	1	2	2	1,000	1,000	0,964		1,000	0,445	0,995	0,999
5	2	1	1	1,000	1,000	0,591	1,000		0,007	0,940	0,999
6	2	1	2	0,004	0,010	0,000	0,445	0,007		0,305	0,766
7	2	2	1	0,910	0,954	0,070	0,995	0,940	0,305		0,999
8	2	2	2	0,999	0,999	0,704	0,999	0,999	0,766	0,999	

- d) Rezultati *post-hoc* testiranja *Scheffe*-ovim testom za faktorsku ANOVU na tri faktora (spol x nezaposlenost majke x nezaposlenost oca) za školski uspjeh

	spol	nezapo slenost majke	nezapo slenost oca	{1}	{2}	{3}	{4}	{5}	{6}	{7}	{8}
1	1	1	1		0,982	0,985	0,006	0,122	1,000	1,000	1,000
2	1	1	2	0,982		1,000	0,330	0,047	0,996	0,991	0,984
3	1	2	1	0,985	1,000		0,198	0,026	0,997	0,993	0,987
4	1	2	2	0,006	0,330	0,198		0,000	0,039	0,016	0,035
5	2	1	1	0,122	0,047	0,026	0,000		0,287	0,186	0,657
6	2	1	2	1,000	0,996	0,997	0,039	0,287		1,000	0,999
7	2	2	1	1,000	0,991	0,993	0,016	0,186	1,000		0,999
8	2	2	2	1,000	0,984	0,987	0,035	0,657	0,999	0,999	

Prilog 5. Pismena uputa ispitanicima

Dragi/a učenice/ce!

Pozivamo te da sudjeluješ u istraživanju o odnosu socioekonomskog statusa i nekih problema kod djece. Ako odlučiš sudjelovati, zamolit ćemo te da odgovoriš na pitanja koja se odnose na neka razmišljanja i osjećaje koje djeca mogu imati o sebi i svojoj okolini. Pri tome nema točnih i netočnih odgovora, pa te molimo da na postavljena pitanja odgovoriš što iskrenije. Upitnici su također i anonimni – ne traži se od tebe da napišeš svoje ime i prezime.

Detaljnije upute i način na koji ćeš odgovarati na pitanja dobit ćeš u samom upitniku. U ovom istraživanju nećeš biti izložen/a nikakvom posebnom riziku ili neugodi. Tvoji odgovori bit će strogo povjerljivi, stoga te molimo da odgovaraš spontano i iskreno te da pokušavaš ne preskočiti niti jedno pitanje. Ali ako odlučiš da na neka pitanja ne želiš odgovoriti, to je u redu, možeš ih ostaviti bez odgovora.